

อาหารับนิทานในบริบทของวรรณกรรมอาหรับ และการแพร่กระจายในวัฒนธรรมอื่น

วรรณกรรมบางเรื่องแม้มีแหล่งกำเนิดเดียวกัน แต่เมื่อได้รับการถ่ายทอดออกเป็นภาษาต่างๆ เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้นๆ อาจมีความแตกต่างกันไปตามแต่การตีความของผู้แปลแต่ละคนซึ่งอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ยิ่งในโลกยุคก่อน การแปลวรรณกรรมจากต่างวัฒนธรรมค่อนข้างเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความรู้ความสามารถและความเข้าใจของผู้แปลแต่ละคนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะในเวลานั้น การเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมของชาติอื่นที่แตกต่างไปจากตนเป็นไปได้ค่อนข้างช้าและลำบาก เนื่องจากการติดต่อสื่อสารไม่สามารถทำได้อย่างสะดวก วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวอาหรับมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมตะวันตกเป็นอย่างมาก เมื่อมีการถ่ายทอดอาหรับนิทานจากโลกอาหรับไปสู่โลกตะวันตกและไปสู่วัฒนธรรมอื่นๆ จึงส่งผลให้ลักษณะสังคม ศาสนา และวัฒนธรรมของผู้แปลมีอิทธิพลต่อการสร้างอาหรับนิทานของผู้แปลแต่ละท่าน

อิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีต่อวรรณกรรมนั้นไม่ได้ปรากฏเฉพาะเมื่อมีการแปลและถ่ายทอดวรรณกรรมข้ามภาษาและวัฒนธรรม วัฒนธรรมยังมีอิทธิพลต่อการสร้างงานอีกด้วย เช่น การก่อกำเนิดขึ้นของอาหรับนิทานเอง วัฒนธรรมก็มีส่วนอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากอาหรับนิทานเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่ผ่านการเดินทางมาหลายศตวรรษ นักวรรณคดีอาหรับส่วนใหญ่มีความเห็นว่า อาหรับนิทาน โดยเฉพาะอาหรับราตรี เป็นงานที่สืบทอดกันมาหลายยุคหลายสมัย ต้นเรื่องเดิมน่าจะมาจากนิทานเปอร์เซีย ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากนิทานอินเดียตั้งแต่ก่อนยุคของศาสนาอิสลาม (ศาสนาอิสลามเริ่มเผยแผ่ในดินแดนอาหรับประมาณต้นคริสต์ศตวรรษที่ 7) ในช่วงต่อมาที่ศาสนาอิสลามมีศูนย์กลางความเจริญของวัฒนธรรมอาหรับอยู่ที่กรุงแบกแดด วรรณกรรมเรื่องนี้ก็ได้รับการแต่งเติมมาเรื่อยๆ และมาเสร็จสมบูรณ์ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 12 ในระยะที่ศูนย์กลางความเจริญของการปกครองแบบอิสลามอยู่ที่กรุงไคโร ประเทศอียิปต์

เนื้อหาของอาหรับราตรีได้แสดงถึงการเกิดขึ้นของตัวนิทานว่า น่าจะเกิดมาจากความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่มักจะไม่พอใจกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ปรากฏในชีวิตของตนเอง ฉะนั้นมนุษย์จึงใคร่ที่จะได้รับการปลอบประโลมจิตใจ เดิมความฝันและสรรค์สร้างจินตนาการของตนเองโดยการเล่านิทานและฟังนิทาน เปรียบได้ว่านิทานคือทางออกหรือวิธีการหลีกหนีจากโลกแห่งความเป็นจริงของมนุษย์ไปชั่วขณะ

จะเห็นได้ว่ามนุษย์นำความเป็นไปในชีวิตและอารมณ์ต่างๆ ของตน ไม่ว่าจะ เป็นอารมณ์รัก โกรธ โกรธ หลง ฯลฯ มาเล่าเป็นเรื่องราว แต่บางครั้งผู้เล่ามิได้เล่าออกมาตรงๆ หากแต่ได้จำลองพฤติกรรมไว้ในตัวละครที่เป็นสัตว์หรือเป็นอมมนุษย์ ทั้งยังปรุงแต่งเรื่องเล่าให้มีสภาพเกินความเป็นจริง โดยผู้เล่ามักจะพาผู้ฟังออกจากโลกแห่งความเป็นจริง สู่อีกโลกแห่งจินตนาการที่สร้างความบันเทิงใจให้แก่ผู้ฟัง ซึ่งลักษณะสำคัญข้อนี้ส่งผลให้นิทานและเรื่องเล่าต่างๆ เป็นที่สนใจของผู้ฟัง แม้กาลเวลาจะผ่านไปนานเพียงใด

นิทานในความหมายทางคติชนวิทยา คือ "เรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาจากการเล่าปากต่อปาก จากชนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง และได้กลายเป็นมรดกวัฒนธรรม"¹ ฉะนั้นเมื่อพิจารณาตามรูปแบบนิทานตามเกณฑ์ของ สติธ ทอมป์สัน ลักษณะของอาหรับนิทานจะอยู่ในรูปแบบนิทานชีวิต (Romantic tale, novella) นิทานชีวิตจะดำเนินเรื่องอยู่ในโลกของความจริง ไม่เน้นอภินิหารเหมือนเทพนิยาย มีแก่นเรื่องว่าด้วยการผจญภัย แต่เป็นการผจญภัยบนโลกมนุษย์ ศัตรูของตัวละครเอกมิใช่เป็นอมมนุษย์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่เป็นมนุษย์ด้วยกันเอง ตัวเอกจะต้องใช้ความสามารถของตนเองแก้ปัญหา เช่น ความฉลาด ความอดทน อดกลั้นหรือกลอุบายต่างๆ โดยไม่มีอำนาจวิเศษช่วยเหลือ อนุภาคสำคัญของนิทานชีวิตคือการแก้ปริศนา ความอดทนเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตัวเอง นิทานชีวิตจะมีขนาดของเรื่องยาว มีโครงเรื่องซับซ้อนประกอบด้วยหลายอนุภาค อาจจะเป็นดินแดนที่มีอยู่จริง บ่งสถานที่ เวลาแน่ชัด ตัวละครจะมีได้ทั้งเจ้าหญิง เจ้าชาย และสามัญชน นิทานชีวิตเป็นนิทานที่แพร่หลาย มีการบันทึกแต่งเติมจนกลายเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรอยู่มากทีเดียวตัวอย่างของนิทานชีวิตได้แก่ นิทานชุดอาหรับราตรี²

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าเมื่อพิจารณาจากลักษณะของนิทานแล้วจะพบว่าอาหรับนิทานโดยเฉพาะเรื่องอาหรับราตรี มีลักษณะของนิทานชีวิตอย่างชัดเจน ฉะนั้นเมื่อมีการเล่าถ่ายทอดวรรณกรรมเรื่องนี้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งจึงส่งผลให้แนวความคิดและเนื้อหาของเรื่องมีการผิดเพี้ยนไปจากเดิม เนื่องจากเนื้อหาของวรรณกรรมขึ้นอยู่กับผู้ถ่ายทอดเป็นสำคัญ บางครั้งผู้ถ่ายทอดได้นำความเคยชินในเรื่องวิถีชีวิต ความเชื่อของตน และความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นเข้าไปผสมผสานกับเนื้อหาของนิทานด้วย ยิ่งเป็นนิทานที่ผ่านการเดินทางมาเป็นระยะเวลายาวนานหลายศตวรรษ ผ่านดินแดนอันกว้างใหญ่ที่ผู้คนที่อาศัยอยู่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้าง เช่น อาหรับราตรี ด้วยแล้วนั้น เมื่อมีการเผยแพร่

¹ สุกัญญา ภัทรราชย์, "นิทาน," วารสารวัฒนธรรมไทย 22, 3 (มีนาคม 2526): 59.

² สรุปความจาก เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

วรรณกรรมเรื่องนี้ไปที่ใด คนในท้องถิ่นนั้นๆ อาจปรับปรุงเรื่องราวเนื้อหาของนิทาน ให้เข้ากับชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา ทำให้เนื้อเรื่องและรายละเอียดเหมาะสมกับบรรยากาศหรือธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นนั้นๆ ส่งผลให้เกิดการถ่ายทอดและส่งผ่านวัฒนธรรมบางประการจากสังคมหนึ่งไปยังสังคมอื่นๆ โดยผ่านการดำเนินชีวิตของตัวละครได้อย่างง่ายดาย หากผู้อ่านใช้ความสังเกตจะสามารถรับรู้ถึงความผสมผสานของวัฒนธรรมต่างๆ ที่สอดแทรกอยู่ในอาหรับนิทานได้

2.1 อาหรับนิทานในบริบทของวรรณกรรมอาหรับ

บรรพบุรุษของชาวอาหรับ คือ ชนเผ่าเบดูอิน (Bedouins) ซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ในแหลมอารเบีย และบริเวณรอบๆ อิสราเอล จอร์แดน และทะเลทรายไซไน ความคิดความเชื่อตามหลักศาสนาอิสลามได้หยั่งรากลึกในดินแดนแถบนี้ เนื่องจากนบีมุฮัมมัด ผู้เป็นศาสนทูตที่ทำการเผยแพรศาสนาเป็นชาวอาหรับ ท่านได้นำบัญญัติจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของมาสั่งสอนผู้คนให้ปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ในสมัยของท่านและในสมัยต่อมา คำสอนของศาสนาอิสลามได้แพร่ขยายไปตามดินแดนต่างๆ โดยเริ่มจากชนเผ่าอาหรับก่อน จึงทำให้วัฒนธรรมอาหรับเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของศาสนาอิสลามอย่างมาก จากสาเหตุของการขยายศาสนาอิสลามออกไปจากดินแดนอาหรับไปสู่ดินแดนอื่นๆ ทำให้ชนเผ่าอาหรับได้เดินทางออกนอกแหลมอารเบียในศตวรรษที่ 7 เข้าไปในทวีปแอฟริกาตอนเหนือและที่อื่นๆ การอพยพโยกย้ายถิ่นฐานนั้นชาวอาหรับได้นำเอาอารยธรรมคือภาษาอาหรับไปด้วย จึงทำให้ภาษาอาหรับอันเป็นภาษาของคัมภีร์อัล-กุรอานมีอิทธิพลต่อภาษาของดินแดนอื่นๆ ด้วย คือ เป็นภาษาประจำรัฐในประเทศอิรักจนถึงประเทศมอร็อกโค

ศาสนาอิสลามมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตของคนหลายเผ่า ไม่ว่าจะเป็นชาวเตอร์ก ชาวอาหรับ ชาวเปอร์เซีย ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์ใหญ่สามเผ่าของเอเชียตะวันตก การมีศาสนาเดียวกันเป็นข้อกำหนดทำให้วัฒนธรรมของคนแถบนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ มีหลักการอิสลามและกฎหมายอิสลามเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของชาวมุสลิม ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวอาหรับมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมอิสลามก็คือภาษาอาหรับ ซึ่งเป็นภาษาในคัมภีร์กุรอานซึ่งชาวมุสลิมส่วนใหญ่ต้องอ่าน ด้วยเหตุนี้ภาษาอาหรับจึงมีบทบาทสำคัญอยู่ในมโนสำนึกและประเพณีของชาวมุสลิมโดยทั่วไป ในปัจจุบันนี้ภาษาอาหรับใช้พูดโดยประชาชนมากกว่าภาษาอื่นและครอบคลุมไปถึงแอฟริกาเหนือ คาบสมุทรอาหรับ

2.1.1 ความเป็นมาของวรรณกรรมอาหรับ

ในการทำความเข้าใจอาหรับนิทานในบริบทของวรรณกรรมอาหรับนั้น หากได้เข้าใจถึงความ เป็นมาของวรรณกรรมอาหรับแล้วย่อมจะทำให้เข้าใจอาหรับนิทานได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ นักประวัติศาสตร์วรรณกรรมสมัยใหม่ได้จัดแบ่งวรรณกรรมอาหรับออกเป็น 5 ระยะ³ ดังนี้

1. ระยะก่อนอิสลาม คือช่วงระยะเวลา 150 ปี ก่อนที่พระศาสดามุฮัมมัดจะ ประกาศศาสนาอิสลามในปี ค.ศ. 610

2. ระยะเริ่มแรกของอิสลาม นับจากการมีพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน และรวมไปถึง วรรณกรรมต่างๆ ที่แต่งขึ้นในยุคสมัยของนบีมุฮัมมัดและคอลีฟะหิมียะห์ทั้ง 4 ท่าน จนกระทั่งถึง วรรณกรรมในสมัยแห่งราชวงศ์อุมัยยะฮ์ วรรณกรรมอาหรับในระยะนี้จบลงเมื่อเกิดการล่มสลาย ของราชวงศ์อุมัยยะฮ์ในปี ค.ศ. 750

3. ระยะแห่งราชวงศ์อับบาซียะฮ์ จะเริ่มจากปี ค.ศ. 750 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของความรุ่ง โรจน์แห่งอารยธรรมอิสลามและวรรณกรรมอาหรับ โดยจะครอบคลุมไปถึงผลงานทั้งของผู้ ประพันธ์เชื้อสายอาหรับเอง และผู้คนเชื้อชาติอื่นๆ รวมทั้งผลงานที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือกัน ของเชื้อชาติต่างๆ วรรณกรรมอาหรับระยะนี้จบลงเมื่อถึงการล่มสลายของเมืองแบกแดด โดยการ รุกรานจากกลุ่มชนมองโกลของฮูลากู (Hulagu) ในปี ค.ศ. 1258

4. ระยะแห่งการเสื่อมของวรรณกรรมอาหรับ ในช่วงนี้จะเป็นระยะต่อเนื่องจาก ระยะแห่งความเจริญของแบกแดดไปจนถึงระยะแห่งการฟื้นฟูวรรณกรรมอาหรับในช่วงกลาง ศตวรรษที่ 19 ในระยะเวลาอันยาวนานนี้ ผลงานของวรรณกรรมอาหรับคือการเลียนแบบและรวบรวม งานประพันธ์รูปแบบต่างๆ ในยุคก่อน ทั้งในรูปของร้อยแก้วและร้อยกรอง

5. ระยะแห่งการฟื้นฟูวรรณกรรมอาหรับ จะเริ่มจากช่วงกลางศตวรรษที่ 19 ไปจน เมื่อมีอิทธิพลของวรรณกรรมตะวันตกและกระแสสำนึกแห่งความเป็นชนชาติตนของชาวอาหรับ เชื้อสายต่างๆ และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ในระยะก่อนอิสลามนั้น วรรณกรรมอาหรับมีลักษณะเป็นสุภาษิตและบทร้อยกรองของ ชนเผ่าพื้นเมือง (เบดูอิน) ในทะเลทรายทางเหนือของคาบสมุทรอาหรับ ช่วงต้นศตวรรษที่ 6 หรือ ก่อนหน้านั้น วรรณกรรมเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดเล่าสืบต่อกันมาในลักษณะของมุขปาฐะ จนมี

³ Najib Ullah, *Islamic Literature: An Introductory History with Selections* (New York: Washington Square, 1963), pp. 4-5.

การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในช่วงศตวรรษที่ 7–8 ในระยะแรกนั้นวรรณกรรมร้อยกรองของชาวอาหรับจะเป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกในด้านความสุขและความเศร้า ความเพลิดเพลินและความเจ็บปวด ความรักและเกลียด ความภาคภูมิใจและความรุ่งเรืองของผู้คนศตวรรษต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในทะเลทรายอันกว้างใหญ่ ซึ่งในสมัยก่อนนั้นจะมีผู้คนเพียงบางส่วนเท่านั้นที่อาศัยอยู่ในเมือง เช่น นครมักกะห์ ผู้คนส่วนใหญ่จะเดินทางเคลื่อนย้ายไปแสวงหาทุ่งหญ้าที่สมบูรณ์หรือเดินทางไปตามเส้นทางของกองคาราวาน จากแนวคาราวานอุฐูที่เรียงเป็นแถวยาวตลอดการเดินทางจึงทำให้เกิดรูปแบบของบทร้อยกรองที่กล่าวถึงจังหวะการเดินของอุฐูตัวข้างหน้า เพื่อเพิ่มจังหวะให้อุฐูเดินเร็วขึ้น ซึ่งได้แก่รูปแบบฉันทลักษณ์ที่เรียกว่าฮิดา (Hida)⁴

ก่อนที่จะมีศาสนาอิสลามเข้ามานั้น ชนเผ่าอาหรับเชื้อและนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะเชื้อในพลังอำนาจของจิน (Jin) ซึ่งเป็นวิญญาณชนิดหนึ่ง กวีมักกล่าวถึงสิ่งเหนือธรรมชาตินี้ผ่านบทร้อยกรอง และจากการที่ดำรงชีวิตอยู่เป็นชนเผ่า กวีจึงมักกล่าวเสียดสีหรือกล่าวถึงศัตรูของตนในด้านต่างๆ ที่ไม่ดี โดยใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ที่เรียกว่า ฮิดา (Hida) แต่ครั้งเมื่อมีสงครามระหว่างเผ่ากวีก็ได้แต่งบทประพันธ์ที่เรียกว่า ราจาซ (Rajaz) อันเป็นบทประพันธ์ที่จะเตือนให้กรบคำนึงถึงเกียรติของเผ่า โดยจะเล่าถึงเรื่องราวตำนานของผู้กล้าแห่งเผ่าสืบต่อกันมา การถ่ายทอดบทประพันธ์ลักษณะนี้ บางทีจะใช้เครื่องดนตรีประกอบหรือไม่ก็ได้ อาจเป็นการบอกเล่าโดยผู้หญิงของเผ่าที่เดินทางไปพร้อมกับผู้ชายของเธอ⁵

แคว้นฮิรอ (Hira) และฆะซัน (Ghassan) ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ปกครองดินแดนแถบนี้ก่อนยุคของอิสลาม จะมีอาณาเขตอยู่ระหว่างไบแซนไทน์ อันเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของอาณาจักรโรมัน มีอิทธิพลของคริสต์ศาสนาอยู่มาก และอาณาจักรสัสซานีเยน (Sassanian) แห่งเปอร์เซีย ด้วยความที่แคว้นทั้งสองเป็นเสมือนรัฐกันชนระหว่างอาณาจักรใหญ่ทั้งสอง จึงมีโอกาสูงที่จะต้องทำสงครามกับไบแซนไทน์หรือสัสซานีเยนหรือทั้งสองแห่งพร้อมๆ กัน ชาวอาหรับแห่งฮิรอและฆะซันมีความสัมพันธ์อันที่แน่นองในดินแดนทะเลทรายและมีความรักในบทกวีเหมือนกัน อิทธิพลของอารยธรรมโรมันและเปอร์เซีย ทำให้วรรณกรรมของพวกเขามีหลากหลาย แนวทางที่สืบทอดมาจนถึงยุคหลังคือลักษณะตำนานชีวิตของนักรบอันเป็นการส่งทอดรูปแบบวรรณกรรมประวัติศาสตร์ให้กับโลกอิสลาม⁶

⁴ สรุปความจาก Ullah, Islamic Literature: An Introductory History with Selections, p. 8.

⁵ สรุปความจาก Ibid., pp. 5-6.

⁶ สรุปความจาก Ibid., p. 6.

นอกจากรูปแบบของฉันทลักษณ์ต่างๆ ที่มาจากบทสรรเสริญของชนเผ่าในทะเลทรายแล้ว วรรณกรรมระยะก่อนอิสลามยังมีบทร้อยกรองอีกรูปแบบที่สำคัญคือกอกษิตะห์ (Qasidah) ซึ่งเป็นลักษณะบทพรรณนา 66 – 100 บรรทัด โดยจะเริ่มจากช่วงแรกที่เรียกว่านาซิบ (Nasib) กวีจะกล่าวถึงตัวเขาและเพื่อนร่วมเดินทางของเขา โดยจะกล่าวย้อนไปถึงสถานการณ์ที่ทำให้เขาต้องออกมาเดินทาง รำลึกถึงความสุขที่เขาเคยอยู่ร่วมกับคนที่เขารัก และความเศร้าเมื่อต้องพรากจากกัน ทั้งนี้มุ่งให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจร่วมด้วย เมื่อจบนาซิบ กวีจะกล่าวถึงการเดินทาง บางครั้งอาจมีการพรรณนาสั้นๆ ถึงม้าหรืออูฐอันเป็นพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง มักจะเปรียบเทียบความเร็วและความอดทนของมันกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในท้องทะเลทราย สิ่งเหล่านี้ทำให้กอกษิตะห์เป็นฉันทลักษณ์ที่ประทับใจผู้อ่านชาวตะวันตก เพราะทำให้ทราบถึงธรรมชาติของชีวิตในทะเลทราย เนื่องจากกวีมักจะกล่าวชื่นชมเผ่าของตน กล่าวถึงชีวิตในเผ่า รวมไปถึงการไล่ล่าในทะเลทรายด้วย⁷

วรรณกรรมในระยะก่อนอิสลามได้เล้าสืบทอดกันมาหลายศตวรรษโดยมีผู้ถ่ายทอดในลักษณะมุขปาฐะ พวกเขาจะเป็นเสมือนกวี โดยจะจดจำผลงานในยุคก่อนๆ ไว้และถ่ายทอดออกมาเป็นบทกวีอีกต่อหนึ่ง แต่การถ่ายทอดในลักษณะนี้ทำให้ความน่าเชื่อถือของผลงานมีน้อย และไม่สามารถทราบผู้ประพันธ์เดิมได้ อีกทั้งยังไม่สามารถแยกแยะได้ว่าในตอนใดเป็นตอนที่ผู้เล่าได้แต่งเติมเพิ่มเข้าไปจากเรื่องเดิม เมื่อมีการนำวรรณกรรมที่เกิดขึ้นในระยะนี้มาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จึงมีมากกว่าหนึ่งสำนวน และเนื้อหาจึงมีความหลากหลายมาก⁸ เมื่อพิจารณาในส่วนของอาหรับนิทานแล้ว จะเห็นว่าอาหรับนิทานได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมในระยะก่อนอิสลามอยู่น้อยทีเดียว โดยเป็นเรื่องราวที่เล้าสืบทอดกันมา จากชนเผ่าหนึ่งไปยังอีกชนเผ่าหนึ่งผ่านระยะเวลาอันยาวนาน โดยปราศจากการจดบันทึก จึงอาจมีการเสริมเติมแต่งเรื่องราวตามแต่ผู้เล่าจะพอใจ เมื่อมีการจดบันทึกในสมัยของอิสลาม จึงมีฉากและแนวคิดแบบอิสลามบางประการสอดแทรกลงไปในเรื่อง อาหรับนิทานจึงมีมากกว่าหนึ่งสำนวน และไม่สามารถสรุปยืนยันได้ว่าสำนวนใดถูกต้องและแต่งโดยผู้ใด

เมื่อมาถึงระยะเริ่มแรกของอิสลาม วรรณกรรมในระยะนี้สามารถแยกเป็น 2 รูปแบบคือ ร้อยแก้วและร้อยกรอง ในส่วนของร้อยกรอง ลักษณะร้อยกรองอาหรับมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย

⁷ William Benton, Encyclopaedia Britannica 2, (U.S.A.: Encyclopaedia Britannica, 1971), p. 184A.

⁸ Ibid.

น้อยเท่านั้น ความนิยมในรูปแบบกอดีต๊ะฮ์ยังคงมีอยู่ บทร้อยกรองจะมุ่งพรรณนาฉากและชีวิตในทะเลทราย มักจะกล่าวถึงผู้นำของเผ่าตน โดยกวีอาจกล่าวถึงลักษณะของผู้นำในอุดมคติที่ตนต้องการ และมีการกล่าวถึงเรื่องราวของญินอันเป็นวิญญูณเห็นธรรมชาติน้อยลง สภาพของวิถีชีวิตในเมืองเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น การเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ทำให้เกิดรูปแบบและลักษณะของบทร้อยกรองใหม่ๆ เพิ่มขึ้น "มีฉันทลักษณ์ที่เป็นบทร่ำพันถึงความรักที่เรียกว่าชะซัล (ghazal) อันเป็นกวีในแนวโรแมนติกที่กล่าวถึงความหมัดหวังในชีวิตตามแบบอุดมคติ ความรักทางโลก และความรู้สึกทางอารมณ์ต่างๆ ลักษณะเช่นนี้มีมาจนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 18 ทั้งในดินแดนอาหรับเปอร์เซีย และตุรกี"⁹

ในส่วนของบทร้อยแก้ว เริ่มมีรูปแบบของร้อยแก้วประเภทต่างๆ เพิ่มมากขึ้น การเข้ามาของศาสนาอิสลามส่งผลให้ลักษณะของร้อยแก้วประเภทหนึ่งมีความสำคัญมาก นั่นคือลักษณะร้อยแก้วแบบคุตบะห์ (khutbah)¹⁰ ซึ่งเป็นบทร้อยแก้วที่ใช้เพื่อเทศนาสั่งสอนธรรม โดยจะใช้เทศนาในการละหมาดวันศุกร์ของชาวมุสลิมเป็นสำคัญ ลักษณะเช่นนี้ของคุตบะห์ได้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อนึ่ง พระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานนับว่าเป็นวรรณกรรมร้อยแก้วของอาหรับที่ได้มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และได้รับพิจารณาว่าเป็นงานที่ดีที่สุดของภาษาทั้งในด้านรูปแบบคุณลักษณะและความสง่างาม ทั้งนี้ชาวมุสลิมเชื่อว่าคัมภีร์อัล-กุรอานเป็นพระคัมภีร์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของที่ประทานมาให้แก่มวลมนุษย์โดยผ่านนบีมุฮัมมัดผู้เป็นศาสนทูตของพระองค์

อย่างไรก็ดี รูปแบบของคำประพันธ์ร้อยแก้วในระยะเริ่มแรกของอิสลาม นอกจากจะนิยมงานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาแล้ว ยังมีนักบุกเบิกวรรณกรรมร้อยแก้ว ชื่ออับดุลฮัล-ฮามิด อิบนิ ยะห์ยา อิบนิ ฮะฮัด (Abd al-Hamid ibn Yahya ibn Sa'd) ซึ่งกาหลิบมรวานที่ 2 (Marwan II) กาหลิบองค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์อุมัยยะห์ ให้ความอุปถัมภ์อยู่ ผลงาน "สาร 3 ฉบับ" (Three Epistles) ของเขา เป็นผลงานร้อยแก้วที่รู้จักกันทั่วไปในช่วงแรก เช่นเดียวกับกับผลงานของ อิบนิ อัลมุกอฟฟะ (Ibn al-Maqaffa) เพื่อนชาวเปอร์เซียของเขา ผู้แปลวรรณกรรมแห่งราชสำนัก ลัสนาเนี่ยนจากภาษาเปอร์เซียเป็นภาษาอาหรับ ผลงานร้อยแก้วที่รู้จักกันดี คือ เรื่อง กลิลละห์ วะ ดิมนะห์ (Kalila wa Dimna) เป็นงานแปลของเปอร์เซียที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง ผลงานเรื่องนี้นับเป็นต้นเค้าของอาหรับนิทานที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในยุคต่อมา¹¹

⁹ Ibid., p. 184B

¹⁰ Ibid., p. 185.

¹¹ Ibid., p.185.

เรื่อง กิลิษฐ์ วะ ดิมนะห์ นั้น มุกอฟพะได้แปลมาจากปัญจตันตระฉบับภาษาปะห์ลวี เป็นภาษาอาหรับ โดยตั้งชื่อเลียนชื่อเดิมที่ว่า กรฎุกะและทมนกะ แต่มีกวีอาหรับคนอื่นๆ แปลเรื่องนี้ไว้ด้วยเช่นกัน แต่ฉบับแปลของมุกอฟพะเป็นฉบับที่เด่นที่สุด มีผู้นำไปถ่ายทอดเป็นภาษาตะวันตกต่างๆ เช่น อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส ฯลฯ กิลิษฐ์ วะ ดิมนะห์ ฉบับที่แปลเป็นภาษาซีเรียในคริสต์ศตวรรษที่ 10 มีผู้นำไปแปลต่อเป็นภาษาอังกฤษ เรียกว่า นิทานของปีลเป (Pilpay) หรือบิดไป (Bidpai)¹²

ในยุคเริ่มแรกของอิสลามและในยุคของราชวงศ์อุมัยยะห์ เป็นช่วงที่วิถีชีวิตของชาวอาหรับได้เปลี่ยนจากการใช้ชีวิตแบบชนเผ่าเร่ร่อนแบบเดิม มาเป็นรูปแบบของวิถีชีวิตในเมืองมากขึ้น ความน่าพิศมัยของวิถีชีวิตแบบเมืองมีส่วนทำให้เนื้อหาของบทกวีนิพนธ์แห่งทะเลทรายมีความหลากหลายมากขึ้น ในช่วงเวลานี้เอง ได้มีนักปราชญ์ชาวคริสเตียนและชาวยิวเข้ามาอยู่ในราชสำนักของราชวงศ์อุมัยยะห์มากขึ้น ส่งผลให้นักปราชญ์มุสลิมมีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมกรีก-โรมัน วัฒนธรรมเปอร์เซีย และวัฒนธรรมอินเดีย ในบทเพลงของอาหรับได้รับอิทธิพลของกรีกและเปอร์เซียค่อนข้างมาก รวมไปถึงในบทกวีด้วย ทำให้เกิดกวีนิพนธ์รูปแบบใหม่ที่มีเนื้อหาของงานมุ่งไปในด้านการพรรณนาความรักและความสุข¹³

สำหรับบทร้อยแก้ว จะมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาจากยุคก่อนอิสลาม โดยนำเอาตำนานของอาหรับในยุคเริ่มแรกมาเรียบเรียง รวมไปถึงการเรียงลำดับเรื่องราวในยุคแห่งอิสลามด้วย โดยเฉพาะในเรื่องของการทำสงครามและชัยชนะของมุสลิมรุ่นแรกๆ แต่งานต่างๆ เหล่านี้โดยมากจะสูญหายไปแล้ว คงเหลือแต่การกล่าวอ้างอิงถึงผลงานในยุคนั้นในงานของนักเขียนรุ่นต่อๆ มา¹⁴

แม้ว่าการปกครองในสมัยราชวงศ์อุมัยยะห์ จะต้องอาศัยความพยายามและอดทนในการเผยแพร่ศาสนาอิสลามไปในดินแดนแห่งใหม่อย่างมาก แต่ก็ได้ทำให้ศาสนาอิสลามในสมัยราชวงศ์อุมัยยะห์ได้เผยแพร่ไปสู่ชาติต่างๆ ที่นอกเหนือชาวอาหรับอยู่มาก เช่น ในเอเชีย ในแอฟริกาและในยุโรป แม้ว่าในคัมภีร์อัล-กุรอานได้กล่าวถึงความเท่าเทียมกันในการปกครอง แต่บรรดามุสลิมที่มีเชื้อชาวอาหรับได้กล่าวหาราชวงศ์อุมัยยะห์ว่าไม่ได้ให้ความเท่าเทียมกันในด้านนี้

¹² สรุปความจาก กุสุมา รักษมณี, นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต (นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), (อัดสำเนา), หน้า 95-96.

¹³ Ullah, Islamic Literature: An Introductory History with Selections pp.37-38.

¹⁴ สรุปความจาก Ibid., p.44.

ทำให้พวกเขาไม่พอใจ โดยเฉพาะกลุ่มมุสลิมแห่งครุซาน (Khurasan) จึงทำการเคลื่อนไหวก่อ
ต่อต้านราชวงศ์อุมัยยะห์ และมุ่งจะฟื้นฟูเชื้อสายของท่านนบีมุฮัมมัด จากการเคลื่อนไหวก่อ
เหล่านี้ทำให้การปกครองของราชวงศ์อุมัยยะห์สิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 750

เมื่อสมัยแห่งราชวงศ์อุมัยยะห์อันเป็นระยะเริ่มแรกของการเผยแพร่อิสลามสิ้นสุดลง
ราชวงศ์อับบาซียะห์ได้เริ่มมีอำนาจขึ้น ในปี ค.ศ. 762 เมืองแบกแดด (Baghad) กลายเป็นเมือง
หลวงของกาหลิบแห่งราชวงศ์อับบาซียะห์ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากอัล-ซัฟฟาห์ (al-Saffah) ผู้เป็นเชื้อ
สายแห่งนบีมุฮัมมัด เมืองนี้เป็นศูนย์กลางทางการค้าและวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ในโลกอิสลามด้าน
ตะวันออก (ทั้งนี้ในโลกมุสลิมด้านตะวันตกมีเมืองอันดาลูเซีย (Andalusia) ซึ่งปกครองโดย
มุสลิม สเปน เชื้อสายของราชวงศ์อุมัยยะห์ เป็นศูนย์กลาง) การปกครองในสมัยของราชวงศ์
อับบาซียะห์แตกต่างไปจากสมัยราชวงศ์อุมัยยะห์มาก โลกอิสลามในยุคนี้มีความเป็นสากลมาก
ขึ้น แต่ก็ยังมีอิทธิพลของชาวครุซานและชาวเปอร์เซียอยู่มาก รวมไปถึงอิทธิพลของชาวตุรกีและ
ชาวอาหรับด้วย

อาณาจักรในยุคนี้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดในสมัยของกาหลิบฮารูน อัล-รอซิด (Harun al-
Rashid) (ค.ศ. 786 - 814) และในสมัยของกาหลิบมะมูน (Ma'mun) (ค.ศ. 818-833) ซึ่งเป็นบุตร
ชายของเขา ราชสำนักในเวลานั้นมีขุนนางเป็นชาวครุซาน คอยให้คำแนะนำด้านการบริหารอยู่
มาก ในระยะนี้มีการแปลงานภาษาต่างๆ ทั้งจากภาษากรีกและภาษาอินเดีย มาเป็นภาษาอาหรับ
อยู่มาก งานเหล่านี้มีเนื้อหาทั้งที่เป็นเรื่องเล่าที่แต่งขึ้นและผลงานทางปรัชญา โดยเฉพาะวรรณคดี
อินเดียและอิหร่าน มีการรับวัฒนธรรมอิหร่านและแบบอย่างทางสังคมด้านอื่นๆ มาปรับใช้ใน
สังคมอาหรับด้วย¹⁵

แม้ว่าการปกครองในสมัยราชวงศ์อับบาซียะห์ จะยังคงมีเชื้อสายของราชวงศ์อุมัยยะห์ปก
ครองดินแดนสเปนอยู่ด้วย แต่ความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของโลกอิสลามยังคงเห็นได้ชัด
จากภาษาอาหรับในหลายประเทศ อันจะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์อิสลาม
การรักษาโรค ปรัชญา การปกครอง ศิลปะ และด้านศิลปะการเขียนอักษร ยุคทองแห่งวัฒนธรรม
อิสลามในช่วงนี้ทำให้โลกมุสลิมเจริญมาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 13 เมืองแบกแดด
ถูกทำลายโดยพวกมองโกล ในปี ค.ศ. 1258

ในสมัยราชวงศ์อับบาซียะห์เกิดสงครามครูเสดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1096-1270 แม้ว่าในผล
ของการรบกับทางโลกตะวันตกจะไม่น่าพอใจนัก แต่สงครามนี้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทาง

¹⁵ Ibid., pp. 45-47.

วัฒนธรรมซึ่งกันและกันระหว่างชาวยุโรปและชาวมุสลิม ระยะเวลาอันยาวนานของสงครามทำให้ยุโรปในยุคกลางคุ้นเคยกับวัฒนธรรมอิสลามมากขึ้น โดยนักปราชญ์มุสลิมส่งผ่านความรู้ด้านปรัชญาและวิทยาศาสตร์ไปสู่อุโรป อีกทั้งเมืองซิซิลี (Sicily) นั้นเป็นจุดนัดพบของกองทัพชาวยุโรป บรรดาผู้นำกองทัพยุโรปจากที่ต่างๆ จะมีโอกาสได้สัมผัสกับวัฒนธรรมของมุสลิมและแขกมัวร์แห่งสเปน มีนักปราชญ์ชาวยุโรปและนักเรียนจำนวนหนึ่งได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยของอิสลาม¹⁶

จากระยะแรกในสมัยราชวงศ์อับบาซียะห์ รูปแบบกวีนิพนธ์อาหรับมีการเปลี่ยนแปลงไป ลักษณะการเลียนแบบบทร้อยกรองของชนเผ่าเบดูอินได้ถูกดัดแปลงอันเนื่องมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมเปอร์เซีย วิธีการดำเนินชีวิตในสังคมเมือง ประเด็นต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้นเหล่านี้ มีส่วนต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบงานของกวี การเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรมลักษณะนี้ ทำให้กวีนิพนธ์มีความหลากหลายทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหาเพิ่มมากขึ้น โดยเนื้อหาจะมีลักษณะเฉพาะชัดเจนมากขึ้น การใช้ภาษาจะลุ่มลึกและรุ่มรวยเพิ่มขึ้นด้วย แต่การอุปถัมภ์ของผู้ปกครองในเวลานั้น มีผลต่อการสร้างกวีนิพนธ์อย่างมาก จึงทำให้บางครั้งบทกวีเป็นเรื่องที่ซ้ำรอยเดิมหรือมีการเสริมเติมแต่งจนเกินความเป็นจริง กวีนิพนธ์อาหรับจึงสูญเสียความเรียบง่ายอันมาจากแรงบันดาลใจของธรรมชาติ ความเข้มแข็ง ความกล้าหาญ และความเป็นอิสระตามลักษณะบทเพลงแห่งทะเลทรายไป

ในสมัยของราชวงศ์อับบาซียะห์ วรรณกรรมอาหรับไม่ได้แสดงความเป็นอาหรับออกมาอย่างโดดเด่น ทั้งที่มีนักปราชญ์และนักเขียนทั้งจากดินแดนอาหรับเอง ซีเรีย อียิปต์ และเปอร์เซีย เข้ามาอยู่ร่วมกันในแบกแดด วรรณกรรมในยุคนี้มีการพัฒนาขึ้นและสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจในวิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ปรัชญา หลักภาษา ดนตรี คณิตศาสตร์ รวมทั้งด้านเทววิทยา ในช่วงหลังของการปกครองแห่งราชวงศ์อับบาซียะห์ ความสนใจในแนวกวีนิพนธ์ที่มีความหมายซ่อนเร้นตามแนวปรัชญาที่เริ่มมีขึ้นมาก โดยความหมายทางศาสนาจะซ่อนอยู่ในภาษาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความรักและบทเพลงแห่งหล้าอองุ่น¹⁷

ในช่วงศตวรรษที่ 9 10 และ 11 นับได้ว่าเป็นยุคทองของวรรณกรรมอาหรับร้อยแก้ว มีนักเขียนที่มีชื่อเสียงในช่วงนี้มากมาย รูปแบบการประพันธ์ของพวกเขาจะรุ่มรวยคำศัพท์และสำนวน เต็มไปด้วยการแสดงความรู้สึกอย่างมาก ทั้งนี้ลักษณะเหล่านี้เป็นเสมือนต้นแบบให้กับนักประพันธ์ร้อยแก้วในยุคหลังๆ จนถึงศตวรรษที่ 20 ได้มีการนำเอาเรื่องเล่า เกร็ดต่างๆ ทาง

¹⁶ Encyclopaedia Britannica. 2, p. 184B.

¹⁷ สรุปความจาก Ibid., pp. 184B – 185.

พงศาวดารมาเป็นวรรณกรรมอาหรับ ชาวอาหรับจะสนุกสนานไปกับเรื่องเล่าพื้นถิ่น วิธีการสอนและอารมณ์สนุกสนานของนิทาน ตัวอย่างวรรณกรรมที่นิยมในงานแนวนี้คือ ลักษณะเรื่องข้ออนเรื่องแบบอาหรับราตรี ซึ่งน่าจะมีเล่ามานานแล้ว แต่บรรดานักวิชาการผู้มีความรู้ชาวอาหรับไม่ได้ให้ความสำคัญ และความสนใจกับนิทานลักษณะนี้เลย ยกเว้นผลงานของนักประวัติศาสตร์ชื่อ Jahshiyari ซึ่งรวบรวมนิทานจากนักเล่านิทานหลายๆ คน และจากต้นฉบับตัวเขียนด้วย¹⁸

เมื่อสิ้นสุดสมัยของราชวงศ์อับบาซียะห์ วรรณกรรมอาหรับได้เริ่มเข้าสู่ระยะต่อเนื่องจากระยะของราชวงศ์อับบาซียะห์ไปจนถึงระยะแห่งการฟื้นฟูวรรณกรรมอาหรับในช่วงต่อมา วรรณกรรมอาหรับในอันดาลูเซียได้เปลี่ยนแปลงไปโดยได้รับอิทธิพลจากความเจริญก้าวหน้าในสังคมเมือง และอิทธิพลของอารยธรรมอื่นๆ มีพัฒนาการลักษณะไปในแนวโรแมนติก มุ่งเน้นไปที่การบรรยายความงามของธรรมชาติ และมีบทเพลงที่นิยมคือ Jazal และ Muwashshah ซึ่งเป็นบทเพลงที่กล่าวถึงความรักและความกล้าหาญในช่วงยุคกลางของยุโรป¹⁹

ราชวงศ์อับบาซียะห์สิ้นสุดลง เมื่อพวกมองโกลเข้ายึดครองเมืองแบกแดดในปี ค.ศ. 1258 ความเสื่อมของวัฒนธรรมอาหรับในบริเวณโลกอิสลามด้านตะวันออกเริ่มขึ้น เมื่อกลุ่มอาหรับขาดอำนาจทางการเมือง วัฒนธรรมของพื้นถิ่นจากดินแดนอื่นได้เข้ามาแทนชีวิตอันเจิดยวฉลาดและรุ่งเรืองของประเทศอาหรับ ส่งผลในทางวรรณกรรม ทำให้รูปแบบและลักษณะวรรณกรรมชาติเอกลักษณะ จนกระทั่งถึงกลางศตวรรษที่ 19 มีการรวบรวมและลอกเนื้อหาของผลงานร้อยแก้วส่วนใหญ่จากอดีต รวมถึงงานร้อยกรองที่นำรูปแบบเดิมกลับมาใช้ด้วย อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาอันยาวนานนี้ ความเป็นอัจฉริยะและความเป็นตัวตนแห่งอาหรับมิได้สูญหายไปจากโลกวรรณกรรมอาหรับเสียทีเดียว ยังคงมีผลงานทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองของนักประพันธ์อยู่มาก ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้รูปแบบแนวการเขียนตามที่เคยเป็นมาในสมัยราชวงศ์อับบาซียะห์²⁰

ในระยะแห่งการฟื้นฟูวรรณกรรมอาหรับ เนื่องจากอิทธิพลของโลกตะวันตกที่หลังไหลเข้ามาในโลกอาหรับ จึงทำให้การฟื้นฟูวรรณกรรมอาหรับอาจพิจารณาได้ใน 2 ลักษณะคือ ในด้านการนำแนวคิดและวิธีการใหม่ๆ จากตะวันตกเข้ามา และการย้อนสำรวจมรดกทางวรรณกรรมในอดีตของตน ฉะนั้นการฟื้นฟูวรรณกรรมอาหรับในช่วงนี้ เป็นเสมือนการแสวงหาสิ่งดีในประเพณีนิยมที่มีมาก่อนและการสร้างนวัตกรรมทางวรรณกรรมขึ้นมาใหม่ การศึกษาจึงแบ่งเป็น 2 แนว

¹⁸ Ibid., pp. 185-186.

¹⁹ Ullah. Islamic Literature: An Introductory History with Selections, p.65.

²⁰ Ibid., pp. 163-164.

หลักๆ ตามนี้ อย่างไรก็ตามก็ดี มีความพยายามที่จะนำเอารูปแบบเก่าและวิธีการใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้ด้วยกันในการสร้างผลงานใหม่ขึ้น ซึ่งแนวทางลักษณะนี้ได้มีบทบาทสำคัญเหนือสองแนวทางข้างต้น ไม่เพียงเท่านั้นในขณะนี้ได้มีการปลุกจิตสำนึกของความเป็นชาติขึ้นมาในกลุ่มชนเผ่าอาหรับ จึงทำให้เกิดความรู้สึกที่ต้องการเป็นอิสระ อยากหลุดพ้นจากอำนาจของอาณาจักรออตโตมาน และอาณานิคมของยุโรป กระแสดังกล่าวนี้ได้ปรากฏในวรรณกรรมต่อมา²¹

2.1.2 ลักษณะวรรณกรรมอาหรับที่ได้รับความนิยม

ความนิยมในวรรณกรรมของชาติหนึ่งๆ ย่อมมีความแตกต่างไปบ้างจากชาติอื่น ทั้งนี้เพราะสิ่งที่บางคนเห็นว่างาม ผู้อื่นอาจไม่เห็นว่างามก็เป็นได้ เช่นเดียวกับการการเสนาอรรถวรรณกรรม ความนิยมในการเลือกรับสารย่อมมีเรื่องของวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย เมื่อวรรณกรรมมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คน วรรณกรรมจึงเป็นทางเลือกที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่าน หรือหากว่าวรรณกรรมสามารถให้คำตอบที่มนุษย์ต้องการได้แล้ว วรรณกรรมเหล่านั้นย่อมได้รับความนิยม

หากวรรณกรรมหมายถึงข้อเขียนที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงเรื่องราว หรือความรู้สึกนึกคิด ในที่นี้จะแบ่งลักษณะของวรรณกรรมอาหรับที่ได้รับความนิยมออกได้เป็น 2 แนว คือ วรรณกรรมอาหรับในด้านศาสนาและวรรณกรรมอาหรับทั่วไป ทั้งนี้เพราะศาสนาอิสลามได้มีอิทธิพลอย่างมากต่อสังคมวัฒนธรรมอาหรับ อย่างไรก็ตามแม้ผู้คนที่เป็นสมาชิกของสังคมจะดำเนินชีวิตตามวิถีของศาสนา แต่การประพฤติปฏิบัติของบุคคลอาจมีผิดเพี้ยนไปจากหลักการอยู่บ้าง

2.1.2.1 วรรณกรรมอาหรับในด้านศาสนา

เมื่อศาสนาอิสลามมีบทบาทสำคัญในดินแดนแถบนี้ คัมภีร์ของศาสนาและเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัับหลักการของศาสนาอิสลาม จึงอาจนับได้ว่าเป็นวรรณกรรมอาหรับในด้านศาสนา ซึ่งนอกจากจะมีเนื้อหาอันมีสาระที่จะชักชวนให้ผู้ศรัทธามีความรู้ความเข้าใจในศาสนาเพิ่มมากขึ้น มีความศรัทธาหนักแน่นขึ้นแล้ว วรรณกรรมดังกล่าวยังมีลักษณะการประพันธ์ที่มีคุณค่าและไพเราะอีกด้วย ในที่นี้จะขอกล่าวถึงพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน หะดีษ (Hadith) ซึ่งเป็นรายงานเกี่ยวกับจริยวัตรของนบีมุฮัมมัด และตัฟซีร (Tafsir) ซึ่งเป็นอรรถาธิบายความในพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน เป็นสำคัญ

²¹ Ibid., pp.172-175.

พระมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน ได้กล่าวถึงอำนาจสูงสุดของพระผู้เป็นเจ้า ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ความสำคัญของชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้น กฎศีลธรรมของมนุษย์ในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่น ความถูกต้องและหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่จะต้องกระทำต่อหมู่มนุษย์ รูปแบบของอำนาจการปกครองและรัฐ รวมไปถึงกฎระเบียบทางด้านเศรษฐศาสตร์ และชีวิตในสังคมของการอยู่ร่วมกันเป็นรัฐ คัมภีร์อัล-กุรอานประกอบด้วย 114 บท โดยเริ่มจากบทที่ยาวที่สุด และจบลงด้วยบทที่สั้นที่สุด โดยไม่ได้เรียงลำดับตามที่พระเจ้าประทานลงมาผ่านม پیامหมัด คัมภีร์อัล-กุรอาน มีความเป็นเอกลักษณ์ในตัวเอง นับเป็นบทบัญญัติทางศาสนาที่มีความไพเราะ มีความงามทางวรรณศิลป์อยู่มาก เป็นงานที่มีทั้งเรื่องของตรรกะทางการเมือง และเรื่องของชีวิตในสังคมอยู่ร่วมกันในรูปแบบอันไพเราะทางสุนทรียศาสตร์ ลักษณะการประพันธ์จะนับเป็นเอกลักษณ์ของบทร้อยแก้วที่มีท่วงทำนองร้อยกรอง โดยจะประกอบด้วยประโยคที่เป็นจังหวะ บางครั้งระหว่างประโยคจะมีการสัมผัสคล้องจองซึ่งกันและกัน²²

เมื่อพิจารณาในแง่ของวรรณกรรม ชาวอาหรับได้ยกย่องให้พระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานเป็นผลงานการสร้างสรรคที่ดีที่สุดในวรรณกรรมอาหรับ ทั้งนี้ "ในคัมภีร์อัล-กุรอานนับเป็นมาตรฐานแห่งภาษาอาหรับ ลำนวนและลักษณะรูปแบบการประพันธ์ได้กลายเป็นหลักการในระบบการเขียนภาษาอาหรับ เนื้อหาในคัมภีร์อัล-กุรอาน ทั้งเรื่องของความศรัทธา ประวัติศาสตร์ของชนรุ่นก่อน กฎของการเป็นผู้นำ เศรษฐศาสตร์ และแม้กระทั่งปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ได้เป็นการเปิดแนวทางการเขียนงานอันหลากหลายให้แก่บรรดานักเขียนและกวีชาวอาหรับ"²³ อนึ่ง คัมภีร์อัล-กุรอานนับได้ว่าเป็นวรรณกรรมอาหรับที่มีการอ่านมากที่สุด เพราะมุสลิมทุกคนไม่ว่าจะเป็นอาหรับหรือมิใช่ชนอาหรับ ก็จะอ่านคัมภีร์นี้ และยึดถือเป็นธรรมนูญแห่งชีวิต

สิ่งสำคัญที่ชาวมุสลิมยึดถือว่าเป็นหลักการของศาสนานอกเหนือไปจากคัมภีร์อัล-กุรอานแล้ว คือ หะดีษ (Hadith) ซึ่งเป็นรายงานจริยวัตรของท่านนบีมุฮัมมัดที่มีการจดจำไว้ อ้างถึงไว้ในสมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่ จนมีการจดบันทึกในศตวรรษต่อมา ถ้อยคำเหล่านี้จะมีการรายงานจากมุสลิมคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งๆ ตลอดช่วงระยะเวลาที่นบีมุฮัมมัดมีชีวิตอยู่ หะดีษที่เล่าสืบกันมาก่อนจะมีการจดบันทึก มีการศึกษาย้อนกลับเพื่อสืบค้นความบริสุทธิ์แห่งถ้อยคำเหล่านั้นว่ามาจากจริยวัตรของท่านนบีมุฮัมมัดอย่างแท้จริงหรือไม่ การศึกษาในลักษณะเช่นนี้นับว่าเป็นศาสตร์อย่างหนึ่ง เป็นสาขาอันอิสระในวรรณกรรมอิสลาม ผู้รวบรวมหะดีษที่มีชื่อเสียงมากที่สุด คือ

²² Ibid., p.177

²³ Ibid., p.177

บุคคอรีย์ (Bukhari) และมุสลิม (Muslim) หะดีษที่ทั้งสองท่านนี้รวบรวมนับได้ว่าเป็นงานที่มีความน่าเชื่อถือมากที่สุด และเป็นวรรณกรรมอาหรับที่ได้รับความนิยมอย่างสูงด้วย²⁴

นักปราชญ์อิสลามได้ศึกษาถ้อยคำในคัมภีร์อัล-กุรอานอย่างลึกซึ้ง รวมถึงองค์ประกอบต่างๆ และรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละเหตุการณ์ที่มีการกล่าวไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอาน เพื่อให้ทราบถึงหลักของอิสลามอย่างชัดเจน วรรณกรรมอิสลามหลายเรื่องมาจากการตีความถ้อยคำในคัมภีร์อัล-กุรอาน และอธิบายประเด็นหลักๆ ของถ้อยคำ อย่างไรก็ตาม การตีความหมายและให้อรรถธิบายความในคัมภีร์อัล-กุรอาน หรือตีฟซีรนั้น บางครั้งผู้ตีความก็ได้ใช้ความเชื่อของพวกเขาเองเป็นหลัก ฉะนั้นจึงมีผลงานตีฟซีรของผู้ประพันธ์หลายท่าน ตีฟซีรที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่านอาจนับเป็นวรรณกรรมอิสลามที่น่าเชื่อถือ²⁵

เมื่อพิจารณาวรรณกรรมอิสลามในด้านศาสนาที่ได้รับความนิยมแล้ว จะพบว่าคัมภีร์อัล-กุรอานได้รับความนิยมมากที่สุด และเป็นวรรณกรรมที่สำคัญที่สุดด้วย รองลงมาคือหะดีษและตีฟซีร ตามลำดับ ทั้งนี้มุสลิมจะยึดถือคัมภีร์อัล-กุรอาน และหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัดเป็นธรรมนูญของชีวิต มุสลิมจะถูกสอนให้อ่านคัมภีร์อัล-กุรอานและเรียนรู้พฤติกรรมในการดำเนินชีวิตจากหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด เมื่อต้องการทำความเข้าใจคัมภีร์อัล-กุรอานเพิ่มเติมก็จะศึกษาจากตีฟซีร ซึ่งเป็นอรรถธิบายความในอัล-กุรอาน นอกเหนือจากนี้ยังมีวรรณกรรมอิสลามอื่นๆ ที่ได้รับความนิยมโดยมีเรื่องของศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องอีก เช่น ประวัติศาสตร์ของวีรบุรุษที่มีส่วนในการเผยแพร่ศาสนา

2.1.2.2 วรรณกรรมอาหรับในด้านทั่วไป

การกล่าวถึงวรรณกรรมอาหรับในด้านทั่วไป จะมุ่งกล่าวถึงลักษณะของวรรณกรรมอาหรับที่ได้รับความนิยม ซึ่งอาจมีเรื่องของศาสนาอิสลามเข้ามาเกี่ยวข้องในเนื้อหาหรือเป็นเรื่องทั่วไปในทางโลกด้วย

หากจะพูดถึงวรรณกรรมประวัติศาสตร์อาหรับ ในยุคเริ่มแรกของศาสนาอิสลาม จากความรักและความเชื่อที่มีต่อท่านนบีมุฮัมมัด ทำให้เกิดตำนานและเรื่องเล่าเกี่ยวกับท่านนบีอยู่มากทีเดียว ต่อมาตำนานได้มีการเล่าถึงเรื่องสงครามและชัยชนะจากสงคราม เรื่องของอาลีผู้เป็นบุตรของท่านนบีมุฮัมมัด และครอบครัวของเขา การกล่าวถึงวีรบุรุษผู้กล้าเหล่านี้ เป็นธรรมเนียม

²⁴ Ibid., pp. 134-135.

²⁵ Ibid., pp. 146-148.

นิยมของวรรณกรรมอาหรับ เช่นงานในยุคแรกที่เป็นเรื่องของอิบนิ अबดุล อัล-ฮาคัม (Ibn 'Abd al-Hakam) (เสียชีวิตในปี ค.ศ. 871) อันเป็นเรื่องการพิชิตอียิปต์และแอฟริกาเหนือ ในวรรณกรรมมีทั้งเรื่องจริงและเรื่องที่แต่งเสริมเข้าไว้ด้วยกัน วรรณกรรมประวัติศาสตร์เหล่านี้กล่าวถึงนักรบผู้กล้าแห่งอิสลาม และนับเป็นงานที่ได้รับความนิยมอย่างมาก เช่น เรื่องราวการตายของฮุเซ็น ผู้เป็นบุตรชายของอาลี (บุตรเขยของนบีมุฮัมมัด) มุสลิมบางพวกได้ถือว่าเรื่องราวเหล่านี้ที่ปรากฏในวรรณกรรมเป็นเรื่องจริง เชื่อถือได้แน่นอน แต่วรรณกรรมลักษณะนี้บางเรื่องก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์แต่อย่างใด เช่นเรื่องราวของชาวอาหรับในทะเลทรายของ บานี ฮิลาล (Bani Hilal) ซึ่งเป็นเผ่าอาหรับที่ครอบครองทะเลทรายลิเบียในศตวรรษที่ 11 เรื่องเหล่านี้ได้ถ่ายทอดผ่านนักเล่านิทานในหมู่บ้านในแถบตะวันออกกลาง มีการแปลตำนานและประวัติศาสตร์ของกษัตริย์เปอร์เซียและวีรบุรุษแห่งอิหร่านจากภาษาปะห์ลวี (Pahlavi) มาเป็นภาษาอาหรับ ทำให้เกิดการเขียนประวัติศาสตร์ของอาหรับขึ้นมา โดยมุ่งจะบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เป็นชัยชนะของอิสลาม และพฤติกรรมของวีรบุรุษให้แก่รุ่นลูกหลานได้ทราบสืบต่อไป²⁶

เมื่อมีการเผยแพร่ศาสนาอิสลามไปยังดินแดนต่างๆ การพัฒนาเส้นทางการค้าระหว่างมุสลิมกับประเทศอื่นๆ ได้เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ส่งผลให้นักปราชญ์มุสลิมได้เรียนรู้ทางด้านภูมิศาสตร์จากกรีกและยุโรป จึงมีการเริ่มศึกษาด้านภูมิศาสตร์ในโลกอิสลาม จากอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรอุมัยยะห์และอับบาซียะห์ที่มีการแผ่ขยายไปในทางด้านตะวันออกและตะวันตก จึงทำให้โลกมุสลิมจำเป็นต้องมีการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งภูมิศาสตร์ สถานที่และประชากร เจ้าหน้าที่ในรัฐกลางและอาณาจักรได้ให้หัวเมืองต่างๆ ส่งข้อมูลเกี่ยวกับถนน เมืองผู้คน และแหล่งทรัพยากรของท้องถิ่นแต่ละแห่ง เข้ามารวบรวมไว้ในส่วนกลาง จึงทำให้ศาสตร์นี้เป็นความนิยมที่อยู่ในโลกวรรณกรรมอาหรับ

เมื่ออาณาจักรอิสลามได้ขยายพื้นที่จากมหาสมุทรแอตแลนติกไปจนถึงจีน จึงเกิดเส้นทางการค้าที่สำคัญ 4 เส้นทาง อันเป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างประชาชนในดินแดนที่แตกต่างกัน เส้นทางหนึ่งจะข้ามจากสเปน ผ่านดินแดนในยุโรปไปจนถึงทะเลสาบแคสเปียน เส้นทางที่สองจะเชื่อมระหว่างอินเดียกับแอฟริกาเหนือ โดยผ่านอียิปต์ ซีเรีย อิรัก เปอร์เซีย และอัฟกานิสถาน อีกสองเส้นทางจะเป็นเส้นทางตามแนวทะเลเมดิเตอร์เรเนียน โดยเส้นทางหนึ่งจะมาจากซีเรียไปยังอ่าวเปอร์เซีย อีกเส้นทางจะมาจากเมืองอเล็กซานเดียร์แห่งอียิปต์ไปสู่ทะเลแดง และมายังมหาสมุทรอินเดีย นักภูมิศาสตร์ได้พรรณนาถึงเส้นทางการค้าทั้ง 4 เส้นทางนี้ไว้เพื่อเป็นความรู้แก่ผู้อ่านทั่ว

²⁶ Encyclopaedia Britannica. 2, p. 186.

ไป อีกทั้งยังได้เตือนนักเดินทางถึงภัยอันตรายต่างๆ ที่มีในเส้นทางทั้งสิ้นนี้ จึงทำให้วรรณกรรม ภูมิศาสตร์เป็นที่นิยมในโลกวรรณกรรมอาหรับ เพราะได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์และสำคัญแก่พ่อค้าชาวอาหรับอย่างมาก²⁷

เนื่องจากคัมภีร์อัล-กุรอานได้ให้มุสลิมแสวงหาการเรียนรู้โดยปราศจากการแบ่งแยกเชื้อชาติหรือถิ่นกำเนิด จึงส่งผลให้สังคมอิสลามมีการผสมผสานความรู้จากแหล่งต่างๆ โดยนำหลักการความรู้จากที่ต่างๆ มาพัฒนาให้ความรู้ในด้านเหล่านั้นเพิ่มพูนขึ้นพร้อมไปกับความเจริญของอารยธรรมอิสลาม นักปราชญ์มุสลิมจึงมีการศึกษาที่แตกแขนงออกไปในหลายๆ ด้าน เช่น ด้านดาราศาสตร์ได้มีการศึกษาร่วมกันของนักดาราศาสตร์มุสลิมในที่ต่างๆ ทั้งจากแบกแดด ไคโร คอร์โดบา และโทเลโด ร่วมสร้างสูตรและการคำนวณทางดาราศาสตร์ขึ้นมา ความรู้ลักษณะนี้ได้ถูกนำไปสอนในมหาวิทยาลัยของยุโรปด้วย ในด้านคณิตศาสตร์ หลักการคำนวณต่างๆ ทางพีชคณิต มาจากสมองของนักปราชญ์มุสลิม เช่นเดียวกับระบบตัวเลขที่ใช้กันทั่วโลกในปัจจุบันก็มาจากโลกมุสลิม ในด้านฟิสิกส์และเคมี นักปราชญ์มุสลิมพัฒนาหลักเบื้องต้นของฟิสิกส์และเคมีขึ้นมา ก่อนเมื่อมีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ในโลกตะวันตก นักประดิษฐ์เหล่านั้นต่างยอมรับว่าได้นำเอาความรู้มาจากโลกมุสลิม สังเกตได้จากคำศัพท์ต่างๆ ในภาษาอังกฤษที่ใช้ในด้านดังกล่าวนี้ จะมีลักษณะมาจากภาษาอาหรับ²⁸

ไม่เพียงเท่านั้นในด้านการแพทย์ ผลงานของนักปราชญ์แห่งเปอร์เซียในช่วงศตวรรษที่ 9 และ 10 ทำให้วิชาการด้านการแพทย์ของมุสลิมเจริญขึ้น นักวิชาการทางการแพทย์มุสลิมที่รู้จักดีในโลกตะวันตก ได้แก่ อิบนิ ซินา (Ibn Sina) หรือ อวิเซนนา (Avicenna) (ค.ศ. 980–1037) หลักวิชาการของเขามีการนำไปใช้และสอนอยู่ทั่วโลกนานหลายศตวรรษ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยในยุโรป นอกจากนี้แล้วยังมีนายแพทย์มุสลิมอีกหลายท่านที่ได้ถ่ายทอดความรู้ให้เป็นมรดกของโลกอิสลามสู่โลกตะวันตก สำหรับด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและเกษตรกรรม โลกมุสลิมมีนักปราชญ์ที่มีความรู้ในด้านพฤกษชาติวิทยา และสมุนไพรต่างๆ รวมไปถึงหลักการทางเกษตรกรรมด้วย

แหล่งกำเนิดสำคัญแห่งปรัชญาอิสลาม คือพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานและหะดีษ แต่ปรัชญาอิสลามก็ได้รับอิทธิพลจากภายนอกด้วย เช่น ปรัชญากรีก คริสเตียน เปอร์เซีย อินเดีย คำสอนของศาสนาอิสลามอาจจะปะปนไปกับคำสอนของกรีก คริสเตียน เปอร์เซีย และอินเดียบ้าง แต่การผสมปนกันนี้อยู่ภายใต้อิทธิพลของคำสอนอิสลามเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นปรัชญาของอิสลาม

²⁷ Ullah. Islamic Literature: An Introductory History with Selections, pp. 105-106.

²⁸ สรุปความจาก Ibid., pp. 112-115.

จึงพัฒนาในแนวทางของตนเองอย่างเป็นอิสระ ความคิดของต่างวัฒนธรรมอาจแฝงอยู่บ้างเป็นครั้งคราว แม้ว่านักคิดนักปรัชญาแห่งโลกอิสลามแบ่งออกได้เป็นหลายสำนัก แต่มีจุดร่วมกันโดยยึดในหลักการของศาสนาอิสลาม เพราะศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีความยืดหยุ่น และมีส่วนประกอบของความคิดก้าวหน้าในตัว ความคิดของมุสลิมจึงมีรูปแบบเสรี วรรณกรรมอาหรับในเชิงปรัชญา นับเป็นงานที่ได้รับความนิยมมาตั้งแต่ระยะแรกๆ ของอิสลามมาจนถึงปัจจุบัน งานปรัชญาอิสลามไม่เพียงจะอ่านกันอย่างแพร่หลายในสังคมอาหรับและในกลุ่มมุสลิมเท่านั้น ยังมี การเผยแพร่แนวคิดปรัชญาแบบอิสลามไปในโลกตะวันตกด้วย²⁹

จากที่ได้กล่าวไปแล้ว จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมอาหรับในด้านอื่นๆ ที่ได้รับความนิยมนั้นมีอยู่มากมาย ซึ่งไม่เพียงแต่ได้รับความนิยมในโลกอาหรับเท่านั้น หากยังขยายไปยังโลกตะวันตกอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีวรรณกรรมบางประเภทที่ได้รับความนิยมในโลกตะวันตก แต่กลับไม่ได้รับความนิยมในวงวรรณกรรมอาหรับแต่อย่างใด นั่นคือวรรณกรรมร้อยแก้วของอาหรับที่เป็นนิทานเกี่ยวกับความกล้าหาญ ความรัก การผจญภัย ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากวรรณกรรมมุขปาฐะของชนเผ่าอาหรับ นิทานถูกบันทึกมาเรื่อยๆ เป็นเวลาหลายศตวรรษ นิทานที่มีชื่อเสียงที่สุดในบรรดานิทานเหล่านี้ คือเรื่อง อาหรับราตรี ทั้งนี้เพราะนิทานเรื่องนี้เป็นที่รู้จักกันดีในโลกตะวันตกมากกว่างานวรรณกรรมอาหรับเรื่องอื่นๆ เชื่อกันว่านิทานอาหรับราตรีนั้นมาจากเรื่องเล่าในสมัยก่อนอิสลามที่เดินทางมาจากดินแดนเปอร์เซีย อาจมาจากการแปลผลงานของอินเดียโบราณเป็นภาษาเปอร์เซีย ก่อนจะถูกแปลเป็นภาษาอาหรับอีกต่อหนึ่ง ในผลงานเรื่องอาหรับราตรีมีการเขียนโดยหยิบยกเอาทิวทัศน์ต่างๆ มาแทรกไว้อยู่มากทีเดียว แต่นักปราชญ์มุสลิมก็ได้ถือว่านิทานชุดนี้เป็นผลงานที่น่าชื่นชม เมื่อนิทานเรื่องนี้แปลไปสู่โลกตะวันตกในศตวรรษที่ 18 และได้แปลเป็นภาษาตะวันตกอีกหลายภาษา ทำให้นิทานเรื่องนี้ได้รับความนิยมในโลกตะวันตกอย่างมาก

เนื่องจากดินแดนอาหรับเป็นที่รวมของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติที่เข้ามาอยู่ร่วมกัน ฉะนั้นวัฒนธรรมของชาติต่างๆ จึงสามารถหลั่งไหลเข้ามาสู่วัฒนธรรมอาหรับได้โดยง่าย โดยเฉพาะในส่วนของนิทานซึ่งเป็นเรื่องเล่าในลักษณะมุขปาฐะ อาหรับนิทานจึงเป็นผลพวงของวัฒนธรรมเปอร์เซียที่ไหลทวนเข้าไปในกระแสของวัฒนธรรมอาหรับ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า อาหรับนิทานเป็นงานสร้างสรรค์ที่ได้รับการเติมแต่งเรื่องราวเพิ่มมากขึ้นตามวิถีของวัฒนธรรมอาหรับ นับจากจุดเริ่มของความเจริญที่ดามัสกัส แบกแดด ไปจนถึงจุดสิ้นสุดของอำนาจของการปกครองของชนชาวอาหรับในโลกมุสลิมที่กรุงไคโร ประเทศอียิปต์ ซึ่งเป็นยุคที่อาหรับราตรีเสร็จสมบูรณ์และมี

²⁹ Encyclopaedia Britannica, 2, pp. 1083-1084.

การพิมพ์เป็นเล่ม อย่างไรก็ตามแม้ว่าอาหรับนิทานจะเดินทางอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมอาหรับเป็นเวลานานหลายศตวรรษ เนื้อหาของอาหรับนิทานที่ปรากฏก็มีได้เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมอาหรับหรือสะท้อนถึงความคิดความเชื่อแบบอิสลาม อันเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่ในดินแดนนี้นับถือ เพียงแต่มีเค้าของความเชื่อทางศาสนาและรากฐานประเพณีบางอย่างของสังคมสอดแทรกอยู่เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากตัวละครในเรื่องมุ่งที่จะประพฤติตัวตามความพอใจของตนเอง เมื่อผสมผสานความเชื่อของคนในแต่ละท้องถิ่นเข้าไปด้วย จึงทำให้อาหรับนิทานเป็นเสมือนนิทานพื้นบ้านที่เล่ากันสืบต่อมาเพื่อความบันเทิงของคนในยุคสมัยนั้นๆ เท่านั้น

แต่อย่างไรก็ดี เนื้อหาของนิทานที่ได้สอดแทรกลักษณะวัฒนธรรมอาหรับไว้ด้วยบางส่วน อาจเป็นเหตุให้ผู้อ่านซึ่งไม่ได้มีความรู้ หรือความเข้าใจในวัฒนธรรมอาหรับและวิถีชีวิตของชาวอาหรับพากันเข้าใจว่าสามารถทำความเข้าใจกับโลกอาหรับโดยอาศัยวรรณกรรมเป็นแนวทางได้ แม้ว่าในความเป็นจริงอาหรับนิทานซึ่งรวมนิทานกว่าร้อยเรื่องเข้าไว้ด้วยกัน มีส่วนที่ได้สอดแทรกวัฒนธรรมอันเป็นวิถีชีวิตจริงของผู้คนในดินแดนแถบนี้ลงไป แต่การที่จะถือว่าวรรณกรรมดังกล่าวเป็นคั่นช่องส่องสังคมอาหรับ นับว่าเป็นความคิดที่ยังไม่ถูกต้องนัก ทั้งนี้เพราะในหลายๆ ตอนของอาหรับนิทานได้แสดงให้เห็นถึงการบิดเบือนไปจากศาสนาอิสลามอยู่มากทีเดียว การทำความเข้าใจในพื้นฐานวัฒนธรรมอาหรับและลักษณะสำคัญของลัทธิธรรมคำสอนของศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คน จะช่วยให้ผู้อ่านอาหรับนิทานสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือความจริงของสังคม และสิ่งใดคือจินตนาการส่วนบุคคลของผู้เล่าหรือผู้แปลนิทาน

การที่นักวรรณคดีอาหรับไม่ได้เห็นคุณค่าและไม่ได้ให้ความสำคัญในการศึกษาอาหรับนิทานเหมือนกับนักวรรณคดีตะวันตก อาจจะเป็นเนื่องมาจากลักษณะของตัวนิทานเอง กล่าวคืออาหรับนิทานค่อนข้างจะเป็นนิทานพื้นบ้านที่มีการเล่าต่อๆ กันมาเพื่อความสนุกสนาน เป็นจินตนาการที่วาดฝันถึงสิ่งที่ตนอยากพบ เหตุการณ์หลากหลายที่มีอยู่ในนิทาน จึงมิใช่ภาพสะท้อนสภาพสังคมที่แท้จริงของอาหรับ ลักษณะการใช้ภาษาและการดำเนินเรื่องผสมปนเปไป ไม่อยู่ในรูปแบบลักษณะการประพันธ์ที่มีฉันทลักษณ์ตามแบบอาหรับ ประกอบกับเนื้อหาในเรื่องเป็นไปในลักษณะเพื่อเจ้อ ไม่ได้แสดงถึงความเคารพ ความศรัทธาในศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพราะจินตนาการของผู้แต่งได้ดึงให้อาหรับนิทานห่างไกลออกไปจากหลักการศาสนา เนื่องจากมุ่งถึงความสนุกสนานของเนื้อหาโดยมีพื้นฐานที่สิ่งๆ เล่าไปนั้นถูกหรือผิดในความเชื่อของตน ด้วยลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้คุณค่าทางวรรณกรรมของอาหรับนิทานในสายตาของนักวรรณคดีอาหรับมี

น้อยมาก อาจเป็นไปได้ว่าหากอาหรับนิทานไม่มีนักเดินทางตะวันตกนำไปเผยแพร่ในโลกตะวันตก งานชิ้นนี้อาจสูญหายไปแล้ว

2.2 การแพร่กระจายของอาหรับนิทานในตะวันตก

ตลอดศตวรรษที่ 10 ความเจริญก้าวหน้าของโลกมุสลิมมีอยู่มากกว่าความเจริญในยุโรปตะวันตก ต่อมาในศตวรรษที่ 13 หลังจากสงครามครูเสด และการรุกรานเอเชียตะวันตกของพวกมองโกล ชาวยุโรปก็เริ่มก้าวหน้าขึ้นจนกระทั่งมีความเจริญด้านวิทยาการเท่าเทียมโลกอิสลาม จากสมัยฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม (Renaissance) มาจนถึงในศตวรรษที่ 15 ประกอบกับการค้นพบดินแดนใหม่ๆ วัฒนธรรมและความเจริญในยุโรปตะวันตกเพิ่มขึ้นมาก จากแนวความคิดการล่าอาณานิคม จึงทำให้โลกอาหรับกลายเป็นดินแดนที่โลกตะวันตกสนใจจะเข้าครอบครองเป็นอย่างมาก เมื่ออังกฤษได้ทำการค้าและมีอิทธิพลในการเมืองของอินเดีย จึงมีเส้นทางการเดินทางผ่านโลกอาหรับ ส่งผลให้การศึกษาด้านตะวันออกศึกษาทวีความสำคัญอย่างรวดเร็ว นักตะวันออกศึกษาไม่เพียงแต่จะศึกษาโลกตะวันออกจากเอกสารต่างๆ เท่านั้น แต่ยังได้เดินทางเข้ามายังดินแดนตะวันออกเพื่อแสวงหาความรู้ที่พวกเขาต้องการกลับไป อันเป็นคำตอบและแนวทางให้แก่ชาวตะวันตกคนอื่นๆ ที่ต้องการจะติดต่อกับโลกตะวันออก

มีการแปลอาหรับนิทานจากภาษาอาหรับเป็นภาษาตะวันตกครั้งแรกในช่วงต้นศตวรรษที่ 18 และนิทานชุดนี้มีบทบาทในแวดวงวรรณกรรมตะวันตกเป็นอย่างมาก แต่กระนั้นก็ตามวรรณกรรมอาหรับเรื่องแรกที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อโลกตะวันตกมิใช่อาหรับนิทาน เพราะได้มีการติดต่อระหว่างกันก่อนหน้านั้นมาเป็นระยะเวลายาวนานแล้ว ประกอบกับโลกอิสลามมีดินแดนบางส่วนตั้งอยู่ในโลกตะวันตกด้วย จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน สื่อสารทางวัฒนธรรมระหว่างกันและกัน อาจกล่าวได้ว่าอิทธิพลของวรรณกรรมอาหรับได้เริ่มแพร่กระจายเข้าไปทั่วยุโรปตั้งแต่ในสมัยกลางและสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ซึ่งมาพร้อมกับอิทธิพลการเมืองและทางวัฒนธรรมของอาณาจักรอิสลามในแผ่นดินยุโรป โดยเริ่มแพร่กระจายจากช่องแคบบอสฟอรัสมายังซิซิลี เลย์ไปจนถึงโมร็อกโก กองทัพอิสลามได้เริ่มเข้าโจมตียุโรปในสมัยของพวกคาโรลิงเจียนส์ (Carolingians) ต่อมาวัฒนธรรมอาหรับเข้ามาพร้อมกับสงครามครูเสด และท้ายสุดก็มาพร้อมกับการรุกรานของพวกเขาเตอร์ก

นอกจากนี้ การที่อาณาจักรของอิสลามตั้งอยู่ในดินแดนยุโรปบนแผ่นดินสเปน ทำให้วัฒนธรรมของสเปนดำเนินไปพร้อมกับโลกมุสลิมอื่นๆ ในแง่มุมสำคัญๆ หลายอย่าง แต่อาจกล่าว

ได้ว่าในสเปนมีรูปแบบทางวิชาการที่ง่ายกว่าในโลกมุสลิมตะวันออก นอกจากชาวมุสลิมแล้วยังมีชาวยิวและคริสเตียนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ทางวิชาการด้วย ในช่วงกลางศตวรรษที่ 9 อัลวาโร (Alvaro) บิชอปแห่งคอร์โดบา³⁰ ได้กล่าวถึงผู้คนชาวยุโรปในสมัยนั้นว่า ในบรรดาคนนับพัน อาจไม่มีใครสักคนที่จะอ่านและเขียนภาษาละตินได้ หรือแม้แต่จะมีความรู้เกี่ยวกับคำสอนของศาสนาคริสต์ แต่คนเหล่านั้นศึกษาวรรณกรรมอาหรับ จนถึงกับสามารถแต่งกวีนิพนธ์เป็นภาษาอาหรับได้ดีกว่าชาวอาหรับเองเสียอีก

ตามที่กล่าวไปแล้วจะเห็นได้ว่า การติดต่อระหว่างโลกอาหรับและโลกตะวันตกมีมาเป็นเวลานาน ก่อนที่จะมีการแปลอาหรับนิทานสู่โลกตะวันตก ความใกล้ชิดระหว่างวัฒนธรรมจึงทำให้โลกตะวันตกให้ความสนใจกับโลกอาหรับอย่างมาก ผลพวงจากสงครามครูเสด ได้มีส่วนทำให้โลกตะวันตกและโลกอาหรับมีการติดต่อกันอย่างใกล้ชิดมากยิ่งขึ้น การเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกันได้เกิดขึ้นในหลายลักษณะ และในครั้งนั้นนักประวัติศาสตร์นิพนธ์แห่งสงครามครูเสดได้มีโอกาสรับฟังเรื่องราวของอาหรับนิทาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหรับราตรี จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นที่อาหรับราตรีได้เป็นที่รู้จักของโลกตะวันตก แต่ความนิยมของอาหรับราตรีในวัฒนธรรมตะวันตกได้เริ่มเมื่อต้นศตวรรษที่ 18 ที่มีการแปลอาหรับราตรีออกเป็นภาษาฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม อาหรับนิทานมีการถ่ายทอดไปสู่โลกตะวันตกหลายสำนวน และย่อมแตกต่างกันไปตามลักษณะของผู้แปลแต่ละคน แม้กระทั่งในเรื่องเดียวกันเองเช่นอาหรับราตรี ซึ่งเป็นอาหรับนิทานที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมากที่สุดในโลกตะวันตกเอง ยังมีความแตกต่างกันด้วย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะยุคสมัยและสังคมแวดล้อมที่แตกต่างกันไปของผู้แปลจึงส่งผลให้งานมีความแตกต่างกัน อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ มูลเหตุจูงใจของผู้แปลแต่ละคนที่มีต่อผลงานที่ตนได้เลือกนำมาแปลและเรียบเรียงไว้ด้วย

ช่วงเวลาที่มีการแปลอาหรับราตรีสู่โลกตะวันตก แนววรรณกรรมแบบโรแมนติกได้รับความนิยมในวรรณกรรมตะวันตกอยู่มากทีเดียว ดังนั้นอาหรับนิทานซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะคล้ายงานแนวโรแมนติกของตะวันตก จึงได้รับความสนใจจากผู้แปลและผู้อ่านเป็นอย่างมาก ในด้านอารมณ์ จะพบว่าเนื้อหาในอาหรับนิทานจะแสดงให้เห็นถึงอารมณ์รักเสียมาก เมื่อตัวละครประสบกับความรัก เขาก็จะรักอย่างรุนแรง จนเป็นเหตุให้เกิดเนื้อเรื่องโน้มน้าวตามมา แม้ว่าตัวละครหลายตัวในอาหรับนิทานจะเป็นผู้ทรงความรู้ ได้เรียนศาสนา ปรัชญา และวิทยาการต่างๆ มาก แต่แล้วอารมณ์ก็มักจะชนะเหตุผลไปเสียทุกคราว การแสดงอารมณ์ของตัวละครในฉบับ

³⁰ Ullah, Islamic Literature: An Introductory History with Selections, p.64.

ภาษาอังกฤษจะปรากฏให้เห็นบ่อยจากการพรรณนาในลักษณะร้อยกรองที่มักจะรำพึงรำพันความในใจของตัวละคร หรือรำพึงรำพันถึงความรักความรู้สึกที่มีให้กันและกัน อีกทั้งลักษณะของความ ต้องการทะยานอยากในการแสวงหา ความต้องการที่จะเดินทางผจญภัยของตัวละครมีอยู่มาก และอีกประการหนึ่งให้เห็นได้เด่นชัดคือ เรื่องของอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ ในเรื่องราวหลายๆ เรื่องในอาหรับนิทาน มีการกล่าวถึงภูตผีปีศาจและมีอำนาจพิเศษเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่เพียงเท่านั้นตัวละครเอกหลายตัวก็ประสบกับทุกข์ภัย แต่สุดท้ายก็ได้พบกับความสุข ลักษณะต่างๆ เหล่านี้ล้วนบ่งบอกให้เห็นได้ชัดเจนว่า อาหรับนิทานมีความคล้ายคลึงกับวรรณกรรมในแนว โรแมนติกอันเป็นที่นิยมในโลกตะวันตก ส่งผลให้เมื่อผู้อ่านมีโอกาสสัมผัสกับอาหรับนิทาน ความประทับใจและพึงพอใจในตัวงานจึงตามมาอย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีพื้นฐานความชอบในวรรณกรรมแนวนี้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

2.2.1 อาหรับราตรีในวรรณกรรมตะวันตก

อาหรับราตรีหรือชื่อในฉบับภาษาอาหรับว่า Alf layla wa layla ซึ่งมีความหมายว่า พันหนึ่งราตรี เป็นชุดของเรื่องราวที่ไม่สามารถระบุระยะเวลาการแต่งและระบุผู้ประพันธ์ได้ นอกเหนือจากคัมภีร์อัล-กุรอานแล้ว อาหรับราตรีมีชื่อเสียงและมีอิทธิพลอย่างมากในโลกตะวันตกมากกว่าผลงานอื่นใดของวรรณกรรมอาหรับ ตัวละครและเรื่องราวต่างๆ ในนิทานชุดอาหรับราตรี เช่น อะลาดีน อาลีบาบา ซินแบด เรื่องราวของตัวละครเหล่านี้เกือบจะเป็นเสมือนนิทานพื้นบ้านในโลกตะวันตก³¹ นิทานชุดนี้ได้รวบรวมเรื่องราวมาจากแหล่งต่างๆ จึงมีทั้งเรื่องในลักษณะเทพนิยาย นิทานโรแมนติก นิทานสัตว์ เกร็ดพงศาวดาร และนิทานท่องเที่ยวผจญภัยต่างๆ เมื่อรวมแนวเรื่องต่างๆ เหล่านี้เข้าด้วยกันแล้ว จึงทำให้ผลงานชุดนี้เป็นเสมือนนิทานชิ้นเอกในโลกวรรณกรรมที่เดียว

เรื่องราวต่างๆ ในอาหรับราตรีได้รวบรวมไว้ในลักษณะของชุดนิทาน มีฉากของนิทานอยู่ในแถบเอเชียตอนกลาง โครงเรื่องหลักของนิทานคือกษัตริย์ชาห์เรียร์พบว่ามเหสีนอกใจ จึงประหารชีวิตเธอ และด้วยความคิดว่าผู้หญิงไม่ซื่อสัตย์ ไม่น่าไว้วางใจ ทำให้ทุกวันเขาจะแต่งงานกับหญิงคนหนึ่ง พอรุ่งเช้าก็ฆ่าหญิงคนนั้น เป็นเช่นนี้เรื่อยไป จนกระทั่งธิดาคนโตของวิเชียร์ (อำมาตย์) ได้อาสาที่จะแต่งงานกับพระราชา เธอวางกลอุบายที่จะรักษาชีวิตของเธอ โดยเล่านิทานให้พระราชาฟังทุกคืน แต่ทั้งค่างตอนจบเอาไว้เล่าต่อในคืนถัดไป ด้วยความสนุกสนานของเรื่องราวในนิทาน ทำให้พระราชาติดตามฟังและต้องการทราบตอนจบของนิทาน จึงทำให้พระ

³¹ Encyclopaedia Britannica 21, pp. 1083-1084.

ราชาเลือนการประหารชีวิตเธอออกไปเพื่อฟังนิทานต่อ และในที่สุดพระราชาก็เปลี่ยนพระทัยไม่ประหารชีวิตเธอ

ผลงานแปลอาหรับราตรีของชาวยุโรปฉบับแรกและนับเป็นงานที่ตีพิมพ์ขึ้นครั้งแรกสุดเป็นผลงานของอันโทนี กัลแลนด (Antoine Galland) ในชื่อเรื่องว่า *Les Mille et Une Nuits, contes arabes traduits en franÇais* (เล่มที่ 1-10 ตีพิมพ์ในระหว่างปี ค.ศ. 1704-1712 ส่วนเล่ม 11 และ 12 ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1717) เนื้อหาหลักในฉบับของกัลแลนด มาจากต้นฉบับภาษาซีเรียเล่มที่ 4 แต่นอกเหนือจากนั้นมาจากนิทานมุขปาฐะและแหล่งอื่นๆ ด้วยความเป็นนักเล่านิทานของกัลแลนด เขาจึงให้ความสำคัญในด้านความสนุกสนานของเนื้อหาและให้ผู้อ่านได้ใช้ไหวพริบมากกว่าจะรักษาความถูกต้องตามตัวบท ผลงานแปลของเขาถือเป็นบรรทัดฐานของอาหรับราตรีจนกระทั่งในช่วงกลางของศตวรรษที่ 18 ผลงานของเขาหลายตอนได้แปลกลับเป็นภาษาอาหรับ หลังจากนั้นเนื้อหาฉบับภาษาอาหรับได้ถูกตีพิมพ์เป็นครั้งแรกที่เมืองกัลกัตตา (Calcutta) (แต่ไม่สมบูรณ์มีเพียง 2 เล่มเท่านั้น ในปี ค.ศ. 1818 และเสร็จสมบูรณ์ 4 เล่ม ในปี ค.ศ. 1839-1842) อย่างไรก็ตาม แหล่งข้อมูลของฉบับแปลส่วนใหญ่มาจากต้นฉบับที่เรียกว่า "Vulgate Text" ซึ่งเป็นฉบับที่รวบรวมโดยชาวอียิปต์ และตีพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. 1835 ณ ตำบลบูลออค (Bulaq) เมืองไคโร หลังจากนั้นต้นฉบับสำนวนนี้ได้ตีพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้ง³²

อาหรับราตรีฉบับตีพิมพ์ที่เบรสเลา (Breslau) มีทั้งหมด 5 เล่ม ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1825-1843 ซึ่งรวบรวมโดยศาสตราจารย์แมกซิมิเลียน ฮาบิชท์ (Prof. Maximillian Habicht) ได้รวมเอาเรื่องเล่าจากชาวอาหรับและนิทานจากฉบับอื่นๆ ของกัลแลนดเข้าไปด้วย เมื่อถ่ายทอดจากภาษาฝรั่งเศสของเขาเป็นภาษาอังกฤษ นิทานเรื่องต่างๆ ก็ได้ถ่ายทอดไปด้วย ผลงานแปลฉบับ Vulgate Text ในยุคต่อๆ มา จะมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือมากกว่าในฉบับของกัลแลนด ผลงานแปลของอี.ดับบลิว.เลน (E.W. Lane) มีทั้งหมด 3 เล่ม ในปี ค.ศ. 1839-1841 จะแปลข้ามนิทานบางเรื่องที่มีเนื้อหาไม่เหมาะสมสำหรับการอ่านของเยาวชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในยุควิคตอเรีย จอห์น เพน (John Payne) ได้แปลอาหรับราตรีมาอย่างครบถ้วน ผลงานของเขา 9 ฉบับแรกตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1882-1889 มีส่วนอธิบายความเพิ่มอีก 3 เล่มในปี ค.ศ. 1884 และมีเล่มที่ 13 ตามมาในปี ค.ศ. 1889 แต่งานของเขาไม่ได้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ตาม เซอร์ริชาร์ด เบอร์ตัน (Sir Richard Burton) ได้นำผลงานของเพนมาปรับปรุงเป็นอาหรับราตรี ฉบับแปลของเขาเอง โดยใช้

³² สรุปความจาก Robert Irwin, *The Arabian Nights: A Companion*, (England: Clays, 1994), pp. 14-22.

ชื่อว่า *The Book of the Thousand Nights and a Night* มีทั้งหมด 10 เล่ม ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1885 และมีส่วนอธิบายความเพิ่มเติมอีก 6 เล่ม ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1886-1888 ในส่วนอธิบายความนี้ จะเป็นบันทึกและความคิดเห็นต่างๆ ที่มาจากพื้นฐานประสบการณ์การใช้ชีวิตในดินแดนตะวันออกที่เขาได้พบด้วยตัวเอง ผลงานของเบอร์ตันนับเป็นผลงานแปลอาหรับราตรีฉบับภาษาอังกฤษที่มีชื่อเสียงมากที่สุด³³

หากจะเรียงลำดับอาหรับราตรีฉบับที่ได้รับการตีพิมพ์ มาจนถึงฉบับของเบอร์ตัน อาจจะสามารเรียงลำดับได้ดังนี้³⁴

1. ฉบับของกัลแลนด์ (Galland) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1704–1707
2. ฉบับของเฮม เอส สกอต (Scott's MS (Wortley Montague)) ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1797-1798
3. ฉบับของดิทโต (Ditto (Anderson; marked A) ตีพิมพ์ ปี ค.ศ. 1798
4. ฉบับของสกอต (นิทานและพงศาวดาร) (Scott's Tales and Anecdotes (marked A) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1800)
5. ฉบับของวอน แฮมเมอร์ (Von Hammer's MS) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1800
6. ฉบับของคัสสิน เด เปอร์เซวอล (Caussin de Perceval) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1806
7. *Arabian Nights* ของสกอต (Scott) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1811
8. ฉบับของกอตเตียร์ (Gauttier) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1822
9. ฉบับของซินเซอร์ลิง (Zinserling) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1823
10. ฉบับของฮาบิชต์ (Habicht) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1825
11. ฉบับของแลมบี (Lamb) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1825–1826
12. ฉบับของทรีบูเทียน (Trebutien) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1828
13. ต้นฉบับของบูลาก (Bulaq text) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1835
14. ต้นฉบับของเบรสเลา (Breslau text) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1835–1843
15. ฉบับของวิล (Weil) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1837–1841

³³ สรุปความจาก Ibid., pp. 23-33.

³⁴ W.F. Kirby's, "Comparative Table of the Tales in the Principal Editions of the Thousand and One Nights' from the Burton Edition (1885). อ้างถึงใน Peter L. Caracciolo, *The Arabian Nights in English Literature*, (Hong Kong : St. Martin, 1988), p. 289.

16. ฉบับของทอร์เรนส์ (Torrens) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1838
17. ต้นฉบับของแมคนาคเทน (Macnaghten text) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1839–1842
18. ฉบับของเลน (Lane) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1839–1841
19. ฉบับของเพน (Payne) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1882–1884
20. Tales from the Arabic ของเพน (Payne) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1884
21. ต้นฉบับ กัลกัตตา (Calcutta text) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1884–1888
22. ฉบับของเบอร์ตัน (Burton) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1885–1888
23. Prepared for Household Reading ของเลดี้เบอร์ตัน (Lady Burton) ตีพิมพ์ปี ค.ศ. 1886

การศึกษาอาหรับราตรีในโลกตะวันตกได้สนใจศึกษาในกำเนิดของอาหรับราตรี โดยเริ่มศึกษาในช่วงแรกของศตวรรษที่ 19 โดยนักตะวันออกศึกษาชาวฝรั่งเศส ชื่ออันโทนี ซิลเวสทรี เดอ ซาซี (Antoine Silvestre de Sacy) ในช่วงแรกเริ่มนั้นเขาพบว่างานชุดนี้ไม่ใช่ผลงานของผู้แต่งคนเดียว เลน (Lane) ได้สนับสนุนความคิดนี้ โดยบอกว่า อาหรับราตรีเป็นผลงานที่ประกอบด้วยเรื่องราวต่างๆ อันเป็นที่นิยม โดยมีกำเนิดมาจากการถ่ายทอดเรื่องเล่าเหล่านี้ทางมุขปาฐะ และได้มีการพัฒนามาเป็นเวลาหลายศตวรรษ โดยมีการเพิ่มเติมเนื้อหาไปตามความพอใจของผู้เล่าในแต่ละยุคสมัยและสถานที่ แนวความคิดนี้มีหลักฐานสนับสนุนจากตัวเนื้อหาของงานเอง อันได้แก่สำนวนโวหารในเรื่องที่เต็มไปด้วยภาษาของคนชั้นล่าง ภาษาพูดของกลุ่มคนที่ไม่ได้รับการศึกษา และมีความผิดพลาดทางไวยากรณ์อาหรับอยู่มาก ซึ่งเป็นข้อผิดพลาดที่นักไวยากรณ์ทั่วไปยอมรับไม่ได้³⁵

ความหลากหลายของนิทานและอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ของถิ่นกำเนิด ทำให้อาหรับราตรีไม่น่าจะมาจากผลงานของผู้ประพันธ์คนเดียว เนื้อหาส่วนหลักจะมาจากดินแดนอินเดีย อิหร่าน อิรัก อียิปต์และตุรกี มีนักตะวันออกศึกษาบางคนพบหลักฐานในเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกรีกด้วย แม้ว่าชื่อของตัวละครจะมีมาจากภาษาเปอร์เซียบ้าง แต่โครงเรื่องน่าจะมาจากอินเดีย หรือแม้จะพบว่าชื่อที่พบในเรื่องโดยมากแล้วจะเป็นภาษาอาหรับ แต่ก็มีชื่อทางอินเดีย อิหร่าน ตุรกี หรือแม้กระทั่งชื่อทางยุโรปปรากฏอยู่ด้วย เนื้อหาของเรื่องอาจประกอบด้วยเรื่องราวจากหลายวัฒนธรรมประเพณี แต่จากส่วนมากจะเป็นฉากในดินแดนอาหรับโดยเฉพาะในเมืองแบกแดดในสมัยของกาหลิบฮารูน อัล-รอชิด (ปี ค.ศ. 766-809) และในเมืองโครโนในสมัยการ

³⁵ Encyclopaedia Britannica. 21. p. 1084.

ปกครองของราชวงศ์ฟาฏิมียะห์และราชวงศ์มัมลุก (The Fatimids and Mamelukes) (ในช่วงศตวรรษที่ 10-16)

ตามที่มีการบันทึกไว้ นั้น อาหรับราตรีเริ่มเป็นที่รู้จักกันในช่วงศตวรรษที่ 9 ต่อมาในปี ค.ศ. 947 อัล-มาสุดี (al-Masudi) ได้กล่าวถึงอาหรับราตรีในการสนทนาเกี่ยวกับตำนานที่มาจากอิหร่าน อินเดียและกรีก นิทานเรื่องนี้ในเปอร์เซียรู้จักกันในนามของ Hazar Afsana แปลว่า นิทานพันเรื่อง (A Thousand Tales) แต่ผู้คนทั่วไปจะเรียกว่าหนึ่งพันราตรี (A Thousand Nights) เป็นเรื่องของเจ้าหญิงโฮมัย³⁶ (Homai) บุตรีของกษัตริย์อาร์ตาเซอร์เซสที่ 1 (Artaxerxes I) ในปี ค.ศ. 987 อิบนิ อัล-นาดีม (Ibn al-Nadim) ได้กล่าวถึง Hazar Afsana และโครงเรื่องแบบนิทานซ้อนนิทานไว้ พร้อมกับได้อธิบายถึงงานของ อบู अबดุลเลาะห์ อิบนิ अबด์ส อัล-ชาห์ยารี (Abu Abdullah ibn Abdus al-Jashyari) ที่รวบรวมชุดของนิทานกว่าพันเรื่องที่รู้จักกันของอาหรับอิหร่าน กรีกและที่อื่นๆ แต่เขาเสียชีวิตเสียก่อนเมื่อปี ค.ศ 942 จึงมีนิทานที่จดบันทึกไว้เพียง 480 เรื่องเท่านั้น

ในช่วงศตวรรษที่ 20 นักปราชญ์ตะวันตกต่างเห็นพ้องต้องกันว่า อาหรับราตรี คือ งานที่มีองค์ประกอบของเรื่องเล่าอันเป็นที่นิยม มีต้นกำเนิดมาจากการถ่ายทอดเล่าต่อกันมาหลายศตวรรษ มีการแต่งเพิ่มเสริมไปตามสถานที่และเวลาที่ต่างกัน การรวบรวมงานได้เริ่มจากในเมืองแบกแดดก่อน แต่ไปเริ่มการรวบรวมเขียนอย่างจริงจังในประเทศอียิปต์ ในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 ได้มีปรากฏงานอาหรับราตรีออกมาเป็นลายลักษณ์ถึง 6 รูปแบบ มีผลงานแปลเป็นภาษาอาหรับในศตวรรษที่ 8 ของงานเรื่อง Hazar Afsana จากภาษาเปอร์เซีย 2 ฉบับ ฉบับหนึ่งให้ชื่อว่า Alf Khurafa ซึ่งแปลมาอย่างครบถ้วนและแปลความตามตัวอักษรเป็นหลัก อีกฉบับชื่อว่า Alf Layla เป็นฉบับสำนวนแบบอิสลาม รูปแบบที่สามเป็นสำนวนในศตวรรษที่ 9 ที่ยึดถือตามเนื้อหาของงาน Alf Layla แต่มีการเพิ่มเติมเรื่องอื่นๆ เข้าไปมากกว่าฉบับ Alf Layla ที่แปลมาช่วงก่อนหน้านี้ โดย

³⁶ ส.พลายน้อยได้กล่าวไว้ในคำนำเรื่องอาหรับราตรีว่า"เจ้าหญิงโฮมัยมีพระมารดาเป็นยิวชื่อ ซาห์ราชาด กล่าวกันว่า พระนางซาห์ ราชาด ได้ช่วยให้พวกยิวรอดพ้นจากการเป็นเชลย และตามเรื่องอาหรับราตรีนางที่เป็นตัวเอกก็มีชื่อว่า ซาห์ ราชาด เช่นเดียวกัน และนางนี้เล่านิทานถวายพระเจ้าแผ่นดินทุกคืน เป็นการช่วยให้หญิงสาวอื่นๆ รอดพ้นจากความตาย จึงดูเข้าเค้ากับเรื่องของพระนางซาห์ ราชาด พระมารดาของเจ้าหญิง โฮมัยได้ช่วยพวกยิว ฉะนั้นที่ว่าเจ้าหญิงโฮมัยเป็นคนแต่ง จึงดูมีมูลอยู่เหมือนกัน แต่บางเสียงก็ว่าเจ้าหญิงโฮมัยไม่ได้แต่งเอง เป็นแต่ผู้อื่นแต่งถวายอีกทีหนึ่ง" (จากคำนำของ ส. พลายน้อย ใน เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, อาหรับราตรี, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หน้าฝน, 2540), หน้า 5.)

เฉพาะเรื่องของซินแบด รูปแบบที่สี่เป็นงานในศตวรรษที่ 10 ของอิบนิ อับดัส (Ibn Abdus) รูปแบบที่ห้าเป็นการรวบรวมงานในศตวรรษที่ 12 มีนิทานอียิปต์เข้ามารวมอยู่ด้วย และในรูปแบบสุดท้ายเป็นงานที่ปรากฏในศตวรรษที่ 16 ประกอบด้วยเนื้อหาของงานตั้งแต่เริ่มแรกเพิ่มเติมด้วยเรื่องราวนิทานที่มีคติอิสลามในสมัยสงครามครูเสดและมีนิทานตะวันออกไกลที่นำเข้ามาสู่ตะวันออกกลางโดยผ่านพวกมองโกลด้วย³⁷

ชื่อเรื่องของนิทานที่เรียกว่านิทานพันเรื่องนั้นเดิมตั้งใจจะหมายถึงนิทานจำนวนมากเท่านั้นต่อมา มีการเติมชื่ออีกหนึ่งคืนเข้าไป เป็นผลมาจากอิทธิพลของสำนวนตุรกีว่า "bin bir" ซึ่งตามตัวอักษรจะหมายถึง "1001" แต่ตามนี้ใช้กันทั่วไป สำนวนนี้จะหมายถึงจำนวนมาก จากนั้นมานิทานเรื่องนี้จึงมีการเพิ่มเติมขึ้นเพื่อให้ครบตามจำนวนคืนในเรื่อง³⁸

อาหรับราตรีมีอิทธิพลต่อความคิดของโลกตะวันตกที่มีต่อคุณลักษณะและวิถีชีวิตของชาวอาหรับอย่างมาก มีส่วนช่วยสร้างความน่าตื่นเต้นในจินตนาการของเยาวชน มีการนำเนื้อหาของนิทานมาสร้างเป็นละครสำหรับเด็กและเป็นบทละคร อีกทั้งยังได้สร้างแรงบันดาลใจให้แก่นักประพันธ์ในการแต่งนิทานแนวตะวันออก รวมไปถึงงานการสั่งสอนที่ใช้นิทานเปรียบเทียบอันมีแนวคิดและฉากในตะวันออกด้วย

จากที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าอาหรับราตรีฉบับที่เป็นผลงานแปลของเบอร์ตัน เป็นฉบับที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมมากที่สุด เหตุที่เป็นเช่นนี้ไม่ใช่เพียงแค่สำนวนแปลที่อ่านเข้าใจง่าย สนุกสนาน มีเสน่ห์และมีความเป็นตะวันออกอยู่มากในเรื่องเท่านั้น หากผลงานของเบอร์ตันยังมุ่งรักษาความถูกต้องตามต้นฉบับในด้านเนื้อหา และนับเป็นงานที่กล่าวถึงวิถีชีวิตของชาวอาหรับไว้อย่างมาก ทำให้ผู้อ่านเห็นโลกของชาวตะวันออก รู้จักชีวิตของผู้คนในดินแดนอาหรับไปพร้อมๆ กับการอ่านงานของเบอร์ตัน ฉากและการดำเนินชีวิตของตัวละครในลักษณะต่างๆ ที่เบอร์ตันสร้างไว้ในงานของเขา เป็นภาพที่เขาถ่ายทอดมาจากประสบการณ์ที่เขาได้มีโอกาสสัมผัสกับวิถีชีวิตและผู้คนในโลกอาหรับและบางส่วนก็เป็นจินตนาการของเขา การทำความเข้าใจและทำความรู้จักกับวัฒนธรรมอาหรับที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการศาสนาอิสลาม หากผู้ศึกษาขาดความเข้าใจในศาสนาอิสลามอย่างชัดเจนย่อมถ่ายทอดวิถีชีวิตของชาวอาหรับออกมาได้ยาก ทั้งนี้เพราะภาพที่ถ่ายทอดมาจะเป็นพฤติกรรมมนุษย์ที่มีได้แบ่งแยกระหว่างการกระทำตามกิเลสกับการกระทำตาม

³⁷ สรุปลงมาจาก Robert Irwin, *The Arabian Nights: A Companion*, pp. 49-52.

³⁸ *Encyclopaedia Britannica* 2, p. 1084.

หลักการของศาสนา จึงไม่สามารถยึดถือภาพลักษณ์ของการดำเนินชีวิตที่ปรากฏในอาหรับราตรีว่าเป็นตัวแทนของวิถีชีวิตแบบอาหรับได้

สำหรับเบอร์ดันผู้แปลอาหรับราตรี ผลงานเรื่องนี้อาจถือได้ว่าเป็นชัยชนะของชีวิตเขาจากการประกอบอาชีพทหาร นักภาษาศาสตร์ และนักสำรวจมาเป็นเวลายาวนาน ตลอดจนเป็นผลงานที่รวมเอาประสบการณ์กว่า 30 ปี ที่เขาได้ท่องเที่ยวศึกษาไปในโลกของอาหรับไว้ด้วย เบอร์ดันได้เริ่มศึกษาภาษาอาหรับที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด (Oxford) จากนั้นได้ศึกษาเพิ่มเติมระหว่างที่เขาอยู่ที่อินเดีย ขณะนั้นเขามีตำแหน่งเป็นเจ้าหน้าที่ทหารของ บริษัท อีสต์ อินเดีย (East India) (ในปี ค.ศ. 1842-1849) ทำให้เขามีโอกาสได้เรียนรู้ภาษาตะวันออกภาษาอื่นๆ ด้วย ทั้งในลักษณะของภาษาพูดและภาษาเขียน เขาศึกษาพระคัมภีร์อัล-กุรอานและลัทธิซุนนีอย่างจริงจัง เบอร์ดันได้รู้จักและคุ้นเคยกับงานชุดอาหรับราตรีมาตั้งแต่เขายังอายุน้อย

เมื่อพิจารณาจากประวัติชีวิตของเขา³⁹ จะทำให้เข้าใจความเกี่ยวพันระหว่างความสำเร็จในการแปลอาหรับราตรีกับชีวิตของเขามากยิ่งขึ้น ริชาร์ด เบอร์ดัน (สิ้นชีวิตปี ค.ศ. 1810) เกิดในทอร์เกย์ (Torquay) ช่วงวัยเด็กเขามีโอกาสท่องเที่ยวไปทางฝรั่งเศสและอิตาลี ซึ่งทำให้เขาเริ่มสนใจโลกภายนอกและสามารถรวบรวมความรู้แปลกๆ ใหม่ๆ ได้มาก เขานิยมการศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเองในสาขาวิชาการต่างๆ เบอร์ดันเป็นคนเฉลียวฉลาดมาก ในปีค.ศ. 1840 เบอร์ดันเข้าศึกษาที่ทรินิตี้ คอลเลจ (Trinity College) ของมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด แต่เบอร์ดันก็ต้องออกจากวิทยาลัยก่อนสำเร็จการศึกษา เพราะเขาประพฤติตนไม่เหมาะสม โดยการทะเลาะกับเพื่อนที่วิจารณ์หนวดเขา ในเดือนตุลาคมปีค.ศ. 1842 เบอร์ดันเข้าร่วมกองทัพไปดูแลชาวเมืองอินเดียระหว่างที่อยู่ในอินเดียเขาปกครองแถบคุจาราจและมาราฐ (Gujarati and Marathi) ในฐานะนักสำรวจ เบอร์ดันเป็นผู้ช่วยในการสำรวจแม่น้ำสินธุ เขาปลอมตัวเป็นชาวพื้นเมืองปะปนไปกับผู้คนอยู่บ่อยครั้ง เบอร์ดันได้รายงานข้อมูลให้ทางราชการทราบหลังจากเขากลับมาจากการสำรวจ และเบอร์ดันได้ตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับอินเดียถึง 4 เล่ม เบอร์ดันเดินทางแสวงบุญไปมักกะห์ ในปี ค.ศ. 1853 โดยปลอมตัวเป็นชาวปาทานเชื้อสายอินเดีย และเบอร์ดันสามารถทำได้สำเร็จโดยอาศัยความคุ้นเคยเกี่ยวกับประเพณีและมารยาททางตะวันออก แม้ว่าจะมีชาวตะวันตกแอบปลอมตัวเข้ามาในพิธีการอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวมุสลิมก่อนเบอร์ดัน แต่ผลลัพธ์ที่ตามมาจากการแสวงบุญของเขาทำให้เบอร์ดันมีชื่อเสียงมาก หนังสือเรื่อง Personal Narrative of A Pilgrimage to Al-Madinah and Meccah ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1855 เป็นบันทึกการเดินทางของเบอร์ดัน ที่ได้รับความ

³⁹ สรุปความจาก Robert Irwin, The Arabian Nights: A Companion, pp. 28-35.

นิยมอย่างมากในโลกตะวันตก ปีต่อมาเบอร์ตันได้ไปสำรวจทะเลทรายไซมาเลีย และต้องเผชิญกับความยากลำบากนานาชนิด หลังจากนั้นทางกงสุลต่างประเทศได้ว่าจ้างให้เบอร์ตันสำรวจต้นกำเนิดของแม่น้ำไนล์ และในเดือนกุมภาพันธ์ปีค.ศ. 1858 เบอร์ตันได้ค้นพบทะเลสาบแทนกันยิกา (Tanganyika) ต่อมา 3 ปีหลังจากนั้น เบอร์ตันสำรวจแอฟริกาตะวันตก ในปี ค.ศ. 1861 ในขณะที่เบอร์ตันดำรงตำแหน่งกงสุลในต่างประเทศ เบอร์ตันได้สร้างผลงานหลากหลายเรื่องๆ ที่ตามมา อย่างไรก็ตามผลงานทางวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงของเบอร์ตันได้แก่ ผลงานแปลเรื่อง กามสูตร (The Kama Sutra) (1883) อารัษราตรี (The Thousand Nights and a Night) (1885-8) และเรื่องสวนน้ำหอม (The Perfumed Garden) (แปลจากภาษาฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1886) ช่วง 14 ปีสุดท้ายของชีวิตเบอร์ตันมุ่งมั่นอยู่กับการแปล The Perfumed Garden จากภาษาอาหรับ แต่ต่อมาเมื่อเขาตาย ภรรยาของเขาได้เผามันทิ้ง เบอร์ตันมีผลงานที่ศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์อาหรับมากที่สุด ก่อนตายเบอร์ตันดำรงตำแหน่งกงสุลที่เมืองดามัสกัส ในปี ค.ศ. 1896-1871 และที่เมืองทริสเท (Trieste) โดยเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1872 จนกระทั่งได้สิ้นชีวิตที่นั่น

จากประวัติชีวิตของเบอร์ตัน จะพบว่าเขาได้นำเอาความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ที่เขาประสบในชีวิตมาใช้ประกอบการแปลอารัษราตรี จึงมีส่วนทำให้อารัษราตรีฉบับแปลของเขา มีความน่าสนใจมากขึ้น ผู้อ่านจะสามารถทราบเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยต่างๆ ได้จากการอ่านเพิ่มเติมใน อรรถาธิบายความที่เบอร์ตันแทรกไว้เป็นระยะ เขาคำนี้ถึงผู้อ่านว่าผู้อ่านมิใช่ชาวอาหรับ มิใช่ชาวตะวันออก ฉะนั้นในการทำความเข้าใจและความเข้าใจวรรณกรรมต่างวัฒนธรรม ย่อมจะต้องมีหลายประเด็นที่ผู้อ่านเกิดความสงสัยว่าเหตุใดตัวละครจึงมีพฤติกรรมเช่นนั้น เบอร์ตันอาศัยประสบการณ์ของเขา นำความรู้ที่มาจากบันทึกต่างๆ ของเขาอธิบายประเด็นเหล่านั้นให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจนมากขึ้น ส่งผลให้งานของเขาได้รับความนิยมอย่างมาก และทำให้อารัษราตรีเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้นในโลกตะวันตก เพราะเบอร์ตันจะมีกลุ่มสมาชิกที่ติดตามอ่านผลงานของเขาอยู่ตลอดด้วย

2.2.2 ทศมนตรีในวรรณกรรมตะวันตก

เสฐียรโกเศศได้แปลอาหรับนิทานเรื่องทศมนตรี มาจากเรื่อง The Ten Wazirs : or The History of King Azadbakht and His Son ซึ่งเป็นอาหรับนิทานที่รวบรวมอยู่ในอรรถาธิบายความเพิ่มเติมของการแปลอารัษราตรีในฉบับของเบอร์ตัน นิทานเหล่านี้รวมไว้ในเรื่อง Supplemental Nights to the Book of the Thousand and One Night with Notes Anthropological and Explanatory ซึ่งเบอร์ตันได้รวบรวมไว้ถึง 6 เล่ม ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1886 นิทานเรื่องทศมนตรี อยู่ในฉบับที่ 1 และเป็นนิทานลำดับที่ 5 ของการรวบรวมชุดนี้

เบอร์ตันได้กล่าวไว้ในคำนำของเขาว่า⁴⁰ นิทานชุดนี้ของเขามาจากเรื่อง Tales from the Arabia ของเพน (Payne) มาจากต้นฉบับเบรสเลา (Breslau Edition) ในเล่มที่ 4-12 และมาจากต้นฉบับกัลกัตตา (Calcutta) ที่ไม่ค่อยสมบูรณ์นักซึ่งรวบรวมไว้ในปี ค.ศ. 1814 ในส่วนเรื่อง **ทศมนตรี** เบอร์ตันได้บอกว่าเขาแปลมาจากต้นฉบับเบรสเลา เล่มที่ 4 หน้า 191-343 เป็นนิทานที่เซเฮอร์ซาเดเล่าให้กษัตริย์ซาห์เรียร์ฟังในคืนที่ 435-437 นิทานเรื่องนี้มาจากเรื่องพักตยานาม (Bakhtyar Nameh) ของเปอร์เซีย จากคำนำของเสฐียรโกเศศ⁴¹ ได้ชี้แจงว่า

W.A. Clouston (ว.อ. เคลลาตัน) ดูเหมือนจะเป็นผู้รวบรวมเรื่องพักตยานามนี้จากต้นฉบับโดยตรง ได้อธิบายไว้ในหนังสือพันกับหนึ่งราตรีฉบับของเซอร์ ริชาด เบอร์ตันว่า เรื่องพักตยานาม (ทศมนตรี) นี้ ยังสืบค้นไม่ได้ว่าร้อยกรองกันขึ้นไว้เมื่อไร แต่คงแต่งก่อนร้อยปีที่ 15 ของคริสตศก เพราะมีต้นฉบับแปลเป็นภาษาตุรกี เขียนเมื่อ ค.ศ. 1434 อยู่ในห้องสมุดออกซ์ฟอร์ด มหาวิทยาลัย (Bodleian Library) และเรื่องนี้มีปรากฏเป็นภาษามลายูถึง 3 ฉบับ เรื่องทำผิดกันทั้งนั้น ถึงฉบับภาษาอาหรับก็ไม่ตรงกับต้นฉบับเดิมซึ่งเป็นภาษาเปอร์เซียนัก ความเห็นของ ว.อ. เคลลาตันว่า เรื่องนี้คงได้เค้าจากประเทศอินเดีย

ทศมนตรีฉบับของเบอร์ตันได้กล่าวถึงเรื่องมนตรีทั้งสิบคนไว้ว่า ในนิทานเรื่องจิลาดและชิมาส (Jili'ad and Shimas) และในเรื่องของซินดิแบด⁴² (Sindibad) มีการกล่าวถึงจำนวนมนตรีหรืออำมาตย์เพียง 7 คนเท่านั้น แต่ในเรื่องนี้มีมนตรี 10 คน เบอร์ตันได้ยกคำกล่าวของอิหม่าม อัล-จาไร (Imam al-Jara'i) ว่า

“บุคคลจะประกอบกรณีสาคัญ ควรหาหรือมิตรสหายผู้มีสติปัญญาให้ได้สิบคนก่อน ถ้ามีห้าคนให้ปรึกษาคนละสองครั้ง เมื่อมีคนเดียวให้ปรึกษาจนครบสิบหน หากไม่มีสหายจะใช้ ก็จงไปปรึกษากับภรรยา แต่จงเข้าใจ ถ้าเมียแนะนำอย่างไร ต้องทำตรงกันข้ามหนา สุเจ้าจึงจะมีความเจริญ”

⁴⁰ Burton, Supplemental Nights to the Book of the Thousand and One Nights with Notes Anthropological and Explanatory Vol. 1 (U.S.A.: The Burton Club, 1886), p. 37.

⁴¹ เสฐียรโกเศศ, **ทศมนตรี** (พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2500), หน้า 4.

⁴² คนละเรื่องกับ ซินแบด (Sindbad) ที่เป็นที่รู้จักกันดี

ข้อความนี้รายงานโดยโอมาร์ (Omar)⁴³ พร้อมกับนีเบอร์ตันได้ยกถ้อยคำของทอมมี มัวร์ (Tommy Moore)⁴⁴ มาประกอบให้เห็นว่าการปรึกษาผู้หญิงนั้น เชื่อถือไม่ได้ ให้กระทำตรงข้ามกับสิ่งที่เธอแนะนำว่า

Whene'er you're in doubt , said a sagei once knew,

Twixt two lines of conduct which coures to pursue,

Ask a woman's advice, and whate'er she advise,

Do the very reverse, and you're sure to be wise.

อาหรับนิทานเรื่องทศมนตรีนั้น มีการแปลเป็นภาษาตะวันตกอยู่หลายสำนวนไม่ใช่เฉพาะสำนวนของเบอร์ตันเท่านั้น หากยังมีปรากฏในงานเรื่อง *Nouveaux Contes Arabes, ou Supplement aux Mille et une Nuits* ของ M. l'Abbe ซึ่งตีพิมพ์ในปารีสในปีค.ศ. 1788 ในเรื่อง *Story of Bohetzad (Bakht-zad = Luck-born) and His Ten Viziers* ในฉบับที่ 3 หน้า 2-30 ของ *Arabian Tales* ที่แปลโดย ดอม ชาวิส และเอม คาซอตเต (Dom Chavis and M. Cazotte) ตีพิมพ์ในปีค.ศ. 1785 ฉบับแปลภาษาอังกฤษโดยโรเบิร์ต เฮอร์อน (Robert Heron) ตีพิมพ์ในเอดิเนบอร์ก (Edinburgh) ปีค.ศ. 1792. ในฉบับแปลของ เอ็ม. ซี. เด. เปอร์เซวอล (M.C.de Perceval) เล่มที่ 8 ในฉบับแปลของกอตเตียร์ (Gauttier) เล่มที่ 6 และใน *Historia Decem Vizirorum et filii Regis Azadbacht* ของกุสตาฟ คโนส (Gustav Knos) แห่งเกตติเกน (Goettingen) ในปีค.ศ. 1807 และนอกจากนี้มีการแปลเป็นภาษาตุรกี ภาษามาลเลย์ และสำนวนอื่นๆ อีก ซึ่งจะหารายละเอียดได้จากหนังสือเรื่อง *พักตยานาม (The Bakhtiyar Nama)* ของดับบลิว. เอ. เคลาสตัน (W.A.Clouston) ตีพิมพ์ในลอนดอน ปีค.ศ. 1883 ทั้งนี้เคลาสตันได้เรียบเรียงจากสำนวนของเซอร์วิลเลียม ออสเลย์ (Sir William Ouseley) (ปีค.ศ. 1801)⁴⁵

จะเห็นได้ว่าเรื่องทศมนตรีนี้มีการแปลไว้ในฉบับภาษาตะวันตกหลายสำนวนและเริ่มเข้ามาสู่วรรณกรรมตะวันตกในฉบับภาษาฝรั่งเศสก่อน ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1788 และมีการแปลอาหรับนิทานเรื่องนี้ไว้หลายสำนวน สำหรับเบอร์ตัน เขาได้บอกไว้ในคำนำว่า นิทานบางส่วนที่นำมาแปลและเรียบเรียงไว้ใน *Supplemental Nights* ของเขา ที่ปรากฏในต้นฉบับภาษาอาหรับของบูลาก (Bulag text) เนื้อหาไม่ค่อยน่าสนใจ และสำนวนภาษาที่ไม่ได้ดีนัก แตกต่างไปจากสำนวนที่เขา

⁴³ Burton, *Ibid.*, p. 37.

⁴⁴ *Ibid.*, p.37.

⁴⁵ *Ibid.*, p.37.

แปลงงานอาหรับราตรี แต่ในบรรดานิทานต่างๆ เหล่านี้ ก็มีนิทานบางเรื่องที่น่าสนใจและจับใจผู้อ่าน ซึ่งทศมนตรีก็เป็นหนึ่งในบรรดานิทานที่เบอร์ดันพึงพอใจด้วย

2.2.3 พันหนึ่งทิวาในวรรณกรรมตะวันตก

อาหรับนิทานเรื่องพันหนึ่งทิวาเป็นผลงานแปลของจัสติน ฮันตี แมคคาร์ที (Justin Huntly McCarthy) เขาได้กล่าวถึงที่มาของวรรณกรรมเรื่องนี้ไว้ในคำนำของเขาว่า⁴⁶ เขาซื้อหนังสือเล่มหนึ่งจากร้านขายหนังสือมือสองของ นายแอนดรูว์ แลง (Mr. Andrew Lang) ชื่อร้าน Book Lover's Purgatory เป็นชุดหนังสือภาษาฝรั่งเศสชื่อว่า "Mille et un Jours" เนื้อหาในเรื่องเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ของเปอร์เซีย ชุดที่สมบูรณ์จะมีทั้งหมด 5 เล่ม

ในฝรั่งเศสหนังสือเรื่องนี้นิยมมากเป็นอันดับสองรองจากอาหรับราตรี แต่น่าแปลกที่ในอังกฤษแทบจะไม่มีใครรู้จักหนังสือเรื่องนี้เลย แม้ว่าพันหนึ่งทิวาจะได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษถึง 2 ครั้ง ในช่วงต้นศตวรรษที่ 18 โดยหมอกิง (Dr. King) (ในปี ค.ศ. 1714) และโดยแอมบรอส ฟิลิปส์ (Ambrose Philips) (ในปี ค.ศ. 1738) เท่าที่ทราบหลังจากนั้นก็ไม่มีการแปลและการตีพิมพ์อีกเลย

หนังสือเรื่องนี้ถ่ายถอดสู่โลกตะวันตกโดยชาวฝรั่งเศสที่เชี่ยวชาญด้านตะวันออกศึกษา ชื่อ เปอติส เดอ ลา ครัวส์ (Petis de la Croix) ในปี ค.ศ. 1710 งานแปลของเขาถือว่ามีความเป็นเปอร์เซียอยู่อย่างแท้จริง โดยแปลมาจากเรื่อง Hazar yek Ruz ซึ่งเปอติส เดอ ลา ครัวส์ ได้รับเรื่องราวต่างๆ นี้มาจากนักบวชอิสลามชื่อ โมเคลส (Mocles) ที่เขารู้จักในเมืองอิสฟาหันท์ (Ispahan) ในปี ค.ศ. 1675 ทั้งนี้โมเคลสได้ดัดแปลงเรื่องมาจากตำนานของอินเดีย ซึ่งเล่าไว้เป็นภาษาตุรกีต้นฉบับภาษาตุรกีเรื่องนี้เก็บรักษาไว้ที่ The Bibliotheque Nationale ในเมืองปารีส โดยมีชื่อว่า "Al farady baad al chidda" ซึ่งมีความหมายว่า "ความสุขมาภายหลังความโศก" (Joy after Sorrow)

แมคคาร์ทีเป็นชาวอังกฤษ มีชีวิตอยู่ระหว่างปี ค.ศ. 1860-1936 บิดาของเขาเป็นนักประวัติศาสตร์ นักการเมือง และนักเขียนนวนิยายที่มีชื่อเสียง แมคคาร์ทีที่มีส่วนช่วยบิดาในการทำงานเขียนของท่าน จึงทำให้เขามีความสนใจในด้านวรรณกรรม และตัวเขายังเป็นวุฒิสมาชิกในสภาอันทรงเกียรติของประเทศอังกฤษด้วย ในฐานะของนักเขียน ผลงานที่มีชื่อเสียงของเขาคือ If I

⁴⁶ Justin Huntly McCarthy, *The Thousand and One Days: Persian Tales Vol. 1* (London: Chatto & Windus, 1892), pp. vii-x.

Were King (1910) ด้วยความที่**อาหารับราฮัม**เป็นที่นิยมอ่านและศึกษากันในแวดวงวรรณกรรมอังกฤษ ประกอบกับตัวเขามีความชื่นชอบในวรรณกรรมทำนองนี้ แต่เมื่อเขาได้พบ **พินหนึ่งทิวา** ที่อยู่ในภาคภาษาฝรั่งเศส ทำให้เขาไม่รังรอที่จะนำ**พินหนึ่งทิวา**ฉบับภาษาฝรั่งเศสมาถ่ายถอดเป็นภาษาอังกฤษ

2.2.4 นิยายปาซาแห่งเตอรกีในวรรณกรรมตะวันตก

นิยายปาซาแห่งเตอรกี เป็นอาหารับนิทานที่เสฐียรโกเศศแปลมาจากผลงานเรื่อง *The Pacha of Many Tales* ของกัปตันเฟดเดอริก มARRYAT (Captain Federick Marryat) ที่แต่งขึ้นในปี ค.ศ. 1836 ในช่วงเวลานั้นความนิยมของ**อาหารับราฮัม**ในวรรณกรรมตะวันตกมีอยู่มาก มีนักประพันธ์ชาวตะวันตกอาศัยจากและโครงเรื่องแบบตะวันออก ประพันธ์งานตามแบบ**อาหารับราฮัม** ซึ่งเป็นกระแสความนิยมในตะวันออกที่มีอยู่ในช่วงนั้น มARRYATเองก็เช่นเดียวกัน เขาได้นำเอาจินตนาการมาสร้างเป็นเรื่องผจญภัยในลักษณะของนิทานซ้อนนิทาน จากความเป็นนักเดินเรือของเขาทำให้เขามีโอกาสสัมผัสกับโลกตะวันออก เขาจึงนำความรู้และเรื่องราวต่างๆ อันเป็นประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมาของเขาเป็นแหล่งข้อมูลในการเขียน**นิยายปาซาแห่งเตอรกี**

เรื่อง **นิยายปาซาแห่งเตอรกี** ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร Metropolitan ซึ่งขณะนั้นมARRYATเป็นบรรณาธิการอยู่ การตีพิมพ์ในนิตยสารจึงเป็นข้อจำกัดของการขยายผลงานจากจินตนาการของเขาให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางเพิ่มขึ้น แม้ว่าเนื้อเรื่องในนิทานเรื่องนี้ของมARRYAT จะมีพื้นฐานของความเป็นจริงอยู่น้อยกว่า**นิยายพันทะเล**เรื่องอื่นๆ ของเขา แต่ก็ยังสามารถพบความเป็นตะวันออกจากสถานที่ต่างๆ ในเรื่อง บางครั้งจะพบว่าจินตนาการของมARRYATมาจากเหตุการณ์ต่างๆ ในวรรณกรรมโบราณมาประกอบอยู่ในเนื้อหาของนิทานของตนมากกว่าที่เป็นผลงานของเขาเอง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามARRYATจะสร้างผลงานของเขาในโลกตะวันตก แต่รูปแบบของงานก็ยังรักษาความเป็นตะวันออกไว้ได้⁴⁷

จากประวัติชีวิตของมARRYAT เขาเกิดเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 1792 ในเมืองลอนดอน และตายเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 1848 ในเมือง แลงแฮม นอร์โฟค (Langham Norfolk) ของอังกฤษ เขาเป็นเจ้าหน้าที่ของกองทัพเรือ และนับเป็นนักเขียนนวนิยายชาวอังกฤษคนสำคัญในช่วงแรกๆ ที่เล่าเรื่องราวของการเดินทาง นักเขียนคนอื่น เช่น โทเบียส สโมลเลท (Tobias Smollett) ก็ได้ถ่ายถอด

⁴⁷ Captain Marryat, *The Pacha of Many Tales* (London: George Routledge and Sons, 1904), pp. v-viii.

ประสบการณ์อันสนุกสนานและแปลกประหลาดจากเรื่องราวของการเดินทางทางทะเลมาเป็นนิยาย มารยัตได้เข้าร่วมอยู่ในกองทัพเรือหลวง เมื่ออายุได้เพียง 14 ปี และได้เดินทางไปยังดินแดนต่างๆ กัน มารยัตเกษียณตัวเองออกจากกองทัพเรือในตำแหน่งกัปตันในปี ค.ศ. 1830 จากนั้นเขาได้เริ่มเขียนนวนิยายชุดการผจญภัย โดยมีลักษณะการเขียนเป็นการเล่าเรื่องและแทรกเหตุการณ์ที่ไม่ค่อยน่าจะเป็นไปได้ หรือแปลกประหลาดไว้ จึงทำให้งานของเขาเต็มไปด้วยอารมณ์ขันและความสนุกสนาน นวนิยายของเขาที่เกี่ยวกับชีวิตการเดินทางในทะเลที่มีชื่อเสียงได้แก่ Frank Mildmay (1829) Peter Simple (1834) Jacob Faithful (1834) Mr. Midshipman Easy (1836) Japhet in Search of a Father (1836)

จากชีวประวัติของเขาเรื่อง *The Life and Letters of Captain Marryat* (1872) ซึ่งเขียนโดยบุตรสาวของเขาได้บอกให้ทราบว่า ไม่เพียงแต่เรื่องราวของการเดินทางในทะเลเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จ หากผลงานในลักษณะของการเสี่ยงโชคผจญภัยของตัวละครในทีต่างๆ ภายหลังจากการพบกับหายนภัยแล้วก็มาพบกับโชคดีภายหลัง ก็เป็นเรื่องที่ได้รับความนิยมเช่นกัน งานเรื่อง *Snarleyyow* (1837) รวมไปถึงเรื่องลึกลับ บรรยายกาศประหลาด เต็มไปด้วยการผจญภัยอันน่าเหลือเชื่อ เช่น *The Pacha of Many Tales* (1836) *The Phantom Ship* (1839) และเรื่อง *Poor Jack* (1840) นอกจากนี้เขายังได้เขียนหนังสือชุดการผจญภัยของเด็กไว้ด้วย เช่น *Masterman Ready* (1841) *The Children of The New Forest* (1847) และ *The Settlers in Canada* (1849) ต่อมาในช่วงปลายชีวิต มารยัตได้ใช้เวลาช่วงปี ค.ศ. 1857-1839 ในประเทศสหรัฐอเมริกาและแคนาดา ในปี ค.ศ. 1839 เขาได้ตีพิมพ์ผลงานเรื่อง *Diary in America* ซึ่งกล่าวถึงทัศนะของเขาต่อพฤติกรรมต่างๆ อันไม่น่าชื่นชมของชาวอเมริกันไว้⁴⁸

มารยัตชื่นชอบในการเขียนนวนิยายผจญภัย จึงทำให้นิยายปาซาแห่งเตอร์กิกของเขามีเรื่องราวของการผจญภัยของตัวละครในสถานที่ต่างๆ แทรกอยู่ตลอด แม้ว่าอาหรับนิทานเรื่องนี้จะเป็นเรื่องนี้จะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ มิได้แปลมาจากเรื่องเล่าของชาวอาหรับ แต่ก็ยังคงลักษณะโครงเรื่องแบบนิทานซ้อนนิทาน ใช้ฉากหลักของการดำเนินเรื่องอยู่ในวัฒนธรรมอาหรับและดินแดนอาหรับ อาหรับนิทานเรื่องนี้ยังคงเค้าความเป็นตะวันออกอยู่ ในวงวรรณกรรมตะวันตก ผลงานเรื่องนี้ของมารยัตไม่ได้รับการกล่าวถึงหรือมีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักกันดีเช่นผลงานเรื่องอื่นๆ

⁴⁸ สรุปลงมาจาก Philip W. Goetz, ed. *The New Encyclopaedia Britannica* Vol. 7, 15th. ed. (U.S.A.: Encyclopaedia Britannica, 1988), pp. 872-873 และ Ian Ousby, *The Cambridge Guide to Literature in English*, (G.B.: Cambridge University Press, 1993), pp. 604-605.

ของเขา แต่จากผลงานเรื่องนี้แสดงให้เห็นได้ชัดเจนถึงอิทธิพลของอาหรับราตรีที่มีต่อวรรณกรรม ตะวันตก ส่งผลให้มีนักประพันธ์สร้างสรรค์ผลงานโดยอาศัยต้นแบบจากอาหรับราตรีเป็นสำคัญ

2.3 การแพร่กระจายของอาหรับนิทานในประเทศไทย

การถ่ายทอดวรรณกรรมอาหรับสู่วรรณกรรมไทยมีมาแต่สมัยอยุธยา และในสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีการถ่ายทอดวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอาหรับอยู่หลายเรื่อง ผลงานของอาหรับนิทานจึงไม่ใช่จะมีเฉพาะงานของเสฐียรโกเศศเท่านั้น หากยังมีผลงานของคนอื่นๆ อีกด้วย ฉะนั้น การที่วรรณกรรมต่างวัฒนธรรมมีการแปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยขึ้นมากกว่าหนึ่งเรื่องนั้น อาจจะเป็นแนวโน้มที่แสดงให้เห็นถึงความสนใจของผู้อ่านและผู้ประพันธ์ชาวไทยที่มีต่อวัฒนธรรมอาหรับ และการที่วรรณกรรมเหล่านั้นเป็นที่รู้จักกันดีในแวดวงของนักอ่านวรรณกรรมไทย จึงเป็นการพิสูจน์ให้เห็นถึงความสนใจในวรรณกรรมต่างวัฒนธรรมโดยเฉพาะวัฒนธรรมอาหรับของคนไทยได้เป็นอย่างดี

2.3.1 ความนิยมวรรณกรรมอาหรับ

สาเหตุของการได้รับการยอมรับและความนิยมในการอ่านวรรณกรรมที่มีบรรยากาศของวัฒนธรรมอาหรับอาจเนื่องมาจากการที่ศาสนาอิสลามเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของคนมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ความต้องการศึกษาเรื่องราวเพื่อทำความรู้จักวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากของตนจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ โดยเฉพาะในด้านของวิถีชีวิตและการใช้คำศัพท์ต่างๆ เมื่อมาถึงในสมัยอยุธยา อิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามยิ่งทวีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น บุคคลที่นับถือศาสนาอิสลามได้เข้ารับราชการและมียศบรรดาศักดิ์ขึ้น สมัยอยุธยามีการติดต่อกับโลกอาหรับอย่างใกล้ชิดมากขึ้น และได้มีการถ่ายทอดวรรณกรรมที่มีอิทธิพลของวัฒนธรรมอาหรับสอดแทรกอยู่มาถึงสังคมไทย มีผู้คนนับถือศาสนาอิสลามเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังมีมุสลิมจากประเทศอื่นๆ ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย จึงเกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเป็นระยะ ๆ

ในสมัยนั้นการให้ความรู้หรือเผยแพร่ศาสนาอิสลามยังอยู่ในแวดวงที่จำกัด บุคคลที่มีเชื้อมุสลิมจึงยากที่จะเรียนรู้และเข้าใจศาสนาอิสลามลึกซึ้งกว่า ดังนั้นเมื่อมีโอกาสที่จะสามารถเรียนรู้วัฒนธรรมอิสลามผ่านวรรณกรรมอิสลามที่เป็นภาษาไทย จึงเป็นทางเลือกอีกทางที่นักวรรณคดีไทยพยายามเปิดโอกาสเปิดโลกทัศน์ให้กับผู้อ่านชาวไทย ถึงแม้ว่าการเรียนรู้วัฒนธรรมผ่านวรรณกรรมที่อาจไม่ใช่ตัวแทนของวรรณกรรมอิสลาม จะทำให้การทำความเข้าใจเกี่ยวกับอิสลาม

เป็นไปอย่างไม่ต้องแท้อหรือคลาดเคลื่อนไปบ้าง แต่ก็เป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการเผยแพร่และขยายคำสอนของศาสนาอิสลามให้แก่ผู้คนศาสนิกอื่นๆ ในสังคมไทยตามมา

ในสมัยอยุธยาหนังสือที่เกี่ยวกับเรื่องราวของธรรมเนียมของมุสลิมในประเทศไทยมีอยู่น้อย และอาจมีบางส่วนอาจสูญหายไประหว่างเสียกรุงก็เป็นได้ แต่ที่ยังคงเหลือให้เห็นหลักฐานอยู่ได้แก่หนังสืออิหร่านราชธรรม หรือนิทาน 12 เหลี่ยม ซึ่งมีประวัติว่า “ขุนนางแขกเปอร์เซียผู้หนึ่ง ชื่อขุนกัลยาบดี ได้แต่งหรือแปลถวายพระเจ้าบรมโกษฐ์ เมื่อพ.ศ. 2295 (ค.ศ. 1752) เป็นหนังสือเกี่ยวกับราชธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน”⁴⁹ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้มีต้นฉบับหนังสือเรื่องนี้ “ในหอพระสมุดฯ มีฉบับตัวทองของหลวงครั้งรัชกาลที่ 1 มีบาญเณก ปรากฏว่าอาลักษณ์เขียนเมื่อเดือน 7 ปีชาล จัตวาศก พ.ศ. 2325 อันเป็นปีซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จปราบดาภิเษก”⁵⁰

“นิทาน 12 เรื่องนี้ หมอสมิทเจ้าของโรงพิมพ์ที่บางคอแหลม ได้พิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2413 แต่ฉบับของหมอสมิท ความบกพร่องไม่บริบูรณ์เหมือนฉบับที่มีในหอพระสมุดฯ อีกประการหนึ่งที่เรียกชื่อกันมาแต่เก่าก่อนว่า “เรื่องสิบสองเหลี่ยม” เห็นว่าไม่ชวนอ่าน เสมือนนามปิดคำของหนังสือเสีย นิทานเหล่านี้ดีเป็นนิทานของพวกแขกอิหร่านแล้วด้วยราชธรรม พิมพ์ใหม่ครั้งนี้จึงให้ชื่อเสียใหม่ว่า นิทานอิหร่านราชธรรมสิบสองเรื่อง”⁵¹

สำหรับที่มาของนิทานอิหร่านราชธรรมนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า คงเป็นเรื่องที่ชาวเปอร์เซียนำเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยประสงค์จะเกลี้ยกล่อมให้พระองค์หันไปนับถือศาสนาอิสลาม ในการเข้ามาของราชทูตเปอร์เซีย คงจะพาครูอาจารย์ที่ชำนาญศาสนาและราชธรรมของเปอร์เซียเข้ามาด้วย อาจเป็นไปได้ว่านิทานเรื่องนี้ก็ถูกนำมาในคราวเดียวกัน และด้วยความที่เนื้อหาเป็นเรื่องเกี่ยวกับราชธรรมไม่เกี่ยวกับ

⁴⁹ ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทยและสำเปากษัตริย์สุลัยมาน(ฉบับย่อ), พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2517), หน้า 29.

⁵⁰ จากคำอธิบายนิทานอิหร่านราชธรรมของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จากหนังสือ ประชุมปกรณ์ ภาคที่ 1 นิทานอิหร่านราชธรรมสิบสองเรื่อง งานฉาปนกิจศพนางเสงี่ยม เพ็ชรไชย, (ม.ป.ท., 2500), หน้า ก.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ง.

ศาสนา จึงมีการแปลและรักษาไว้สืบมา⁵² และในหนังสือของดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ได้กล่าวถึงที่มาของนิทานอิหร่านราชาธรรมว่า

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า "จะทูลที่มาของนิทานสิบสองเหลี่ยมต่อไป หนังสือเรื่องนั้นหมอมสมิทพิมพ์เมื่อหม่อมฉันยังเป็นหนุ่ม ได้มาอ่านดูไม่ชอบ ด้วยคิดต่างประเทศ ไม่เข้าอกเข้าใจ ดูเหมือนจะอ่านไม่จบด้วยซ้ำ จนเมื่อเป็นนายกรัฐมนตรีการหอบพระสมุทฯ จับอ่านอีกครั้งโดยพิจารณา เมื่อมีความรู้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน อ่านตลอดเรื่องแล้วก็เกิดพิศวง ด้วยเห็นความที่กล่าวถึงพระศพระเจ้าเนาวสว่างเป็นแต่อย่างค้ำน้ำ และยังนำพิศวงต่อไปว่าเป็นธรรมตามคติศาสนาไทย จะว่าเป็นคติอินเดียก็มีใช่ จะไปทางคติอิสลามก็ไม่เชิง มีแววจะสังเกตอยู่อย่างหนึ่งที่พระนามพระเจ้าแผ่นดินที่กล่าวถึง มีพ้องกับพระเจ้าแผ่นดินอินเดียสมัยมุคัลลอบ้าง หม่อมฉันจึงให้ศาสตราจารย์ เซเดร์ลองค้นดูว่าจะเป็นเรื่องนิทานของประเทศไหน แยกไปค้นพบพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่อ้างในนิทานเป็นพระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย หรือที่เรียกว่า อิหร่าน บัดนี้โดยมาก ความก็เข้ากันได้หมด ด้วยในสมัยเมื่อแต่งนิทาน ชาวเปอร์เซียยังนับถือศาสนาไซโรอัสเตอร์ และเมื่อราชวงศ์มุคัลลอบองอินเดียนับถือแบบแผนเปอร์เซียมาก"⁵³

จะเห็นได้ว่าในครั้งแรกๆ ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้อ่านนิทานสิบสองเหลี่ยม ก็ยังไม่สนพระทัยมากนัก "ด้วยคิดต่างประเทศ ไม่เข้าอกเข้าใจ" แสดงให้เห็นว่า ในการอ่านวรรณกรรมข้ามวัฒนธรรม หากมีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมนั้นๆ บ้าง จะช่วยให้การอ่านเป็นไปโดยง่ายขึ้น และทำให้สามารถรับรู้สารที่อยู่ในเรื่องได้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย ดังเช่นการที่เสฐียรโกเศศแปลอาหรับนิทาน ท่านอาศัยพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในศาสนาอิสลามที่ท่านได้ศึกษา จึงมีส่วนช่วยให้ผลงานของท่านสามารถเข้าถึงผู้อ่านได้ง่าย ให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เป็นเกร็ดทางวัฒนธรรมให้แก่ผู้อ่านด้วย

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมที่มีบรรยากาศของอาหรับเริ่มได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลอาหรับราตรีเรื่อง The Sleeper Awakened เป็นเรื่องลิลิตนิทราชาคริต จากนั้นจึงมีผู้นำแนวเรื่องนิทราชาคริตมาประพันธ์ต่อเป็นวรรณกรรมรูปแบบอื่นๆ ไม่เพียงเท่านั้น ยังนำไปสู่ความสนใจในการแปลเรื่องอาหรับราตรี

⁵² สรุปลงความจากเรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

⁵³ ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทยและสำภา กษัตริย์สุลัยมาน(ฉบับย่อ), หน้า 39.

และอาหรับนิทานอื่นๆ อีกด้วย ความสนใจในวรรณกรรมอาหรับเพิ่มมากขึ้นเป็นเพราะนับตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เชื้อพระวงศ์และขุนนางซึ่งเป็นกลุ่มผู้ที่ได้รับการศึกษาวรรณกรรมไทย ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคใหม่ที่มีการแปลงานมาจากต่างประเทศโดยเฉพาะจากประเทศอังกฤษ หรือมีจะนั้นก็ เป็นกลุ่มผู้ที่สนใจใฝ่เรียนรู้ภาษาอังกฤษ นักเขียนดังกล่าวได้นำเอารูปแบบการเขียน กวีวิธีการแต่ง คำโครงเรื่อง ตลอดจนสำนวนภาษาของฝรั่งมาใช้ในการประพันธ์ของตน ซึ่งก็ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นแนวแปลกใหม่ไปจากเดิม

ด้วยความสนุกสนานและแปลกใหม่ของเรื่องลิลิตนิทราชาคริต จึงทำให้เนื้อหาของเรื่อง นี้เป็นที่นิยมกันมากในสมัยนั้น มีผู้นำเค้าเรื่องในพระราชนิพนธ์ของพระองค์ไปแต่งเป็นวรรณกรรม รูปแบบอื่นที่แตกต่างออกไป ดังนี้⁵⁴

1. พระราชนิพนธ์พร้อมละครเรื่องนิทราชาคริต จากบทละครพูดสลักร้อยกรองของ พระเจ้าลูกยาเธอในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าฯ พระบรมราชเทวี (สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา) ทรงโปรดให้รวบรวมจัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2465
2. เสภาอาบุญหะชัน ของกวี 11 ท่าน แต่งขึ้นโดยกระแสพระราชดำรัสในรัชกาลที่ 5
3. บทเพลงไทยเดิมนิทราชาคริต สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงปรับปรุงจากพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต มี 6 เพลง ขับร้องในทำนองขับเพลงแขกทำนองต่างๆ
4. บทละครเรื่องอาบุญหะชัน ของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ผู้แต่งบทละครคือหลวงพัฒนพงษ์ภักดี (ทิม สุขยางค์)
5. บทละครเรื่องอาบุญหะชัน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดัดแปลงจากเรื่องนิทราชาคริตเป็นบทละครร้อง โดยทรงใช้พระนามมงกุฎแฝงว่า คนดง
6. วรรณกรรมปัจจุบันเรื่องอาบุญหะชัน เขียนเป็นแบบบันเทิงคดีความเรียง ผู้แต่งคือนายชิต สุนทรโรหยาน ในปี พ.ศ. 2508

นอกจากพระราชนิพนธ์เรื่องลิลิตนิทราชาคริตแล้ว กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ทรง แปลเรื่องอาหรับราตรี ให้ชื่อภาษาไทยว่า หนังสืออาหรับราตรีประโลมโลก โดยทรงนิพนธ์ไว้ใน ลักษณะของคำกลอน นอกจากนี้ เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ได้แปลและเรียบเรียงเรื่อง ทศมนตรี ตามมาในปี พ.ศ. 2460 และในปี พ.ศ. 2498 เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ได้แปลอาหรับราตรีจาก

⁵⁴ วัฒนา บุรกรสิกร, ลิลิตนิทราชาคริต พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เปรียบเทียบกับเรื่องอาบุญหะชันใน นิยายอาหรับราตรี ฉบับภาษาอังกฤษ, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 9.

ฉบับภาษาอังกฤษ เป็นอาหรับราตรีภาษาไทยที่เป็นความเรียงหรือร้อยแก้ว โดยมีนิทานที่แปลมาทั้งหมด 44 เรื่อง นอกจากนี้ยังมีผลงานอาหรับนิทานของเสฐียรโกเศศอีก 2 เรื่อง คือ **พันหนึ่งทิวา** และ **นิยายปาซาแห่งเตอร์ก**

จะเห็นได้ว่า **อาหรับราตรี**มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของวรรณคดีไทยหลายเรื่อง แต่อิทธิพลของอาหรับราตรีต่อวรรณคดีไทยไม่ได้มีเฉพาะเพียงเท่านั้น หากยังมีนักแปลอีกมากมายที่มีโอกาสได้อ่านอาหรับราตรีฉบับภาษาอังกฤษ หรือภาษาต่างประเทศต่างๆ รวมทั้งต้นฉบับภาษาอาหรับด้วย ได้นำบางส่วนจากชุดเรื่องอาหรับราตรีมาถ่ายทอดให้แก่สังคมไทย โดยบางคนก็ทำในลักษณะบอกเล่าเนื้อเรื่องเช่นการเล่านิทานเท่านั้น จึงไม่น่าสนใจทำการศึกษารายงานที่ถือว่า เป็นวรรณคดีเท่าที่ยกตัวอย่างมา อย่างไรก็ตาม ผลงานเหล่านี้คือเครื่องยืนยันในความนิยมของอาหรับนิทาน และอิทธิพลของอาหรับที่มีต่อวรรณกรรมไทยด้วย

2.3.2 เสฐียรโกเศศกับอาหรับนิทาน

จากบรรยากาศทางวรรณกรรมในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 และต้นสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เสฐียรโกเศศกำลังอยู่ในวัยหนุ่ม ในช่วงนั้นมีความตื่นตัวและสนใจในวรรณกรรมต่างวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก ประกอบกับตัวท่านเองเป็นคนไทยที่เติบโตมาท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยท่านเกิดที่ตำบลวัดพระยาไกร ยานนาวาหรือที่เรียกว่าบ้านทวาย เนื่องจากมีชาวทวาย⁵⁵เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้งแต่วันที่ 1 โกลัฯ กับบริเวณนั้นยังมีหมู่บ้านชาวเวียงจันทน์ที่เรียกว่าหมู่บ้านลาวและมีวัดลาวที่ปัจจุบันเรียกว่า วัดสุทิวราราม ต่อมาท่านย้ายครอบครัวไปอยู่ลำเพ็ญที่มีชาวจีนอยู่ ภายหลังจึงย้ายไปอยู่ที่ปากถนนสาทรใต้ซึ่งย่านนั้นมีหมู่บ้านชาวไทยอิสลามอยู่ เพราะฉะนั้นเสฐียรโกเศศจึงได้สัมผัสความเป็นสามัญชนและความหลากหลายทางวัฒนธรรมเข้าไว้เป็นอันมาก

จากประวัติของเสฐียรโกเศศ ทำให้ทราบว่าท่านมีความสนใจและถนัดภาษาอังกฤษมาตั้งแต่เป็นเด็กนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญ ท่านเคยได้รับรางวัลจากการแปลอังกฤษเป็นไทยและแปลไทยเป็นอังกฤษ และเมื่อทำงานแล้วก็ยังสนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม และฝึกฝนการอ่านเขียนภาษาอังกฤษจนชำนาญขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเหตุนี้ชีวิตการเขียนหนังสือของเสฐียรโกเศศ จึงเริ่มต้นจากการแปลหนังสือภาษาอังกฤษ ไม่เพียงเท่านั้น เสฐียรโกเศศยังเห็นความสำคัญในเรื่องของการเรียน

⁵⁵ ชาวทวายคือชาวยะไข่ที่พูดภาษาตระกูลเบต-พม่า

รู้วัฒนธรรมของต่างชาติอีกด้วย⁵⁶

แม้ผลงานวรรณกรรมของเสฐียรโกเศศ ซึ่งได้รับการยกย่องและอ้างอิงกันกว้างขวาง ส่วนใหญ่จะเป็นงานเชิงวิชาการและเรื่องราวความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตไทยก็ตาม แต่ปรากฏว่าการก้าวหน้าเข้ามาสู่วรรณกรรมของท่าน เริ่มต้นจากงานแปลวรรณกรรมต่างประเทศ ดังนั้นงานแปลวรรณกรรมต่างประเทศของท่านจึงนับได้ว่ามีความสำคัญและน่าสนใจไม่น้อยเพราะเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ท่านดำเนินมาสู่ความเป็นปราชญ์ที่โลกยอมรับ

การที่ท่านเลือกรับความรู้ทางวรรณคดีจากตะวันตก ก็เพราะท่านเห็นว่า "การศึกษาเรื่องวรรณคดีและศิลปะสมัยปัจจุบันคล้อยไปตามตำราและความคิดเห็นของชาวตะวันตก ซึ่งจะไม่เอื้อเพื่อเสียทีเดียวก็ได้ แต่การรับมานั้นสำคัญอยู่ที่รู้จักนำความรู้เหล่านั้นเข้ามาปรับให้เข้ากับประเพณีและจิตใจของเรา ซึ่งสืบๆ ต่อเป็นประเพณีกันมา เพื่อรักษาบุคลิกลักษณะส่วนรวมของตนไว้ให้มีความเจริญก้าวหน้าไปตามโลก"⁵⁷

เมื่อเข้ามาทำงานที่กรมศิลปากร ท่านได้มีโอกาสเรียนรู้การอ่านหนังสืออย่างใช้ความคิดเชิงวิจารณ์จากนายอนอร์แมน แมกสเวล ซึ่งท่านถือว่า "เป็นผู้ที่เปลี่ยนโชคชะตาชีวิตข้าพเจ้า ในเรื่องเกี่ยวกับภาษาอังกฤษ และเรื่องประวัติศาสตร์สากล" (เสฐียรโกเศศ, ฟื้นความหลัง 2: 108) ความรู้ที่ท่านได้อีกแห่งหนึ่ง นอกเหนือจากเรื่องของไทยจึงเป็นความรู้จากตะวันตก ท่านมีโอกาสอ่านหนังสือพิมพ์อังกฤษรายสัปดาห์ และต่อมาก็ได้แปลเรื่องสั้นๆ จากหนังสือพิมพ์นั้นเป็นภาษาไทย นับเป็นวรรณกรรมชิ้นแรกที่ได้มีการตีพิมพ์ แต่ปัจจุบันเหลือต้นฉบับอยู่เพียงเรื่องเดียวคือ **หมวดพระสังฆราช**⁵⁸

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาวรรณคดีต่างวัฒนธรรมหรือวรรณกรรมต่างประเทศไว้ว่า "เป็นหลักฐานอย่างหนึ่งในการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับชนชาติที่เป็นเจ้าของวรรณคดีเรื่องนั้นๆ เพราะวรรณคดีของแต่ละชนชาติเป็นแนวทางให้ทราบได้ไม่มากนักน้อย ถึงนิสัยใจคอความคิดเห็นและความเชื่อถือของชนชาติผู้เป็นเจ้าของเรื่องนั้นๆ ในบรรดาวรรณคดีเรื่อง

⁵⁶ เสาวภา เจริญขวัญ, "เสฐียรโกเศศกับงานแปลวรรณกรรมต่างประเทศ" ภาษาและหนังสือ 21, 1-2 (เมษายน 2531 - มีนาคม 2532): หน้า 108.

⁵⁷ อนุমানราชธน, พระยา, การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2531), หน้า 17.

⁵⁸ กุสุมา รักษมณี, วรรณทรรศน์เสฐียรโกเศศ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม, 2536), หน้า 31.

ต่างๆ ที่เป็นคลังความรู้เรื่องที่ถูกกล่าวมาข้างต้น ก็คือวรรณคดีชนิดที่ประชาชนชาวบ้านชอบอ่านและฟังกันได้แก่ นิยายนิทานและเรื่องที่เราเรียกกันว่า ประโลมโลก"⁵⁹

งานแปลของเสฐียรโกเศศ เริ่มจากงานประเภทเบาะสมองและได้ พัฒนาไปตามลำดับจนกระทั่งถึงงานระดับคลาสสิก ต่อมาในช่วงหลังความสนใจของท่านเปลี่ยนไปสู่งานเขียนเชิงสารความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ทั้งวัฒนธรรมชนบประเพณี ศาสนา ปรัชญา ภาษาวรรณคดีและอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากความรอบรู้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งที่ท่านได้สั่งสมมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน นับตั้งแต่เริ่มงานแปลวรรณกรรมต่างประเทศเป็นต้นมา ผลงานของท่านจึงมีจำนวนมากมายหลายประเภท และล้วนมีคุณค่า เป็นคุณูปการอันยิ่งใหญ่แก่อนุชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ความสนใจในลัทธิศาสนาอื่นที่นอกเหนือไปจากพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติไทยของเสฐียรโกเศศ สามารถเห็นได้จากผลงานของท่าน ดังเช่น "หนังสือเล่มแรกของเสฐียรโกเศศ คือ เลกเซอร์ของอิงเกอร์โฮล เป็นเรื่องที่พันเอกอิงเกอร์โฮลเขียนใจมตีคริสต์ศาสนา เสฐียรโกเศศแปลเรื่องนี้ตั้งแต่ครั้งยังเป็นหนุ่มอายุประมาณ 20 ปีเศษๆ เท่านั้น และการที่แปลเรื่องนี้ขึ้นมาด้วยความสนใจในเรื่องลัทธิศาสนาต่างๆ โดยเฉพาะคริสต์ศาสนา มาตั้งแต่เยาว์วัยแล้ว ครั้นได้อ่านหนังสือเรื่องนี้จึงรู้สึกว่ามันสนุกและเกิดความพอใจ ประกอบกับบิดาของท่านก็มีความสนใจในเรื่องนี้เช่นกัน ท่านจึงได้แปลออกมาและเย็บเล่มให้บิดาได้อ่านด้วย"⁶⁰ จากผลงานเรื่องแรกของท่านจะเห็นได้ว่าเสฐียรโกเศศมีความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับลัทธิศาสนามานานแล้ว และในเวลาต่อมาความสนใจนี้ก็ ได้เพิ่มพูนและกว้างขวางลึกซึ้งขึ้นเป็นลำดับ ดังปรากฏในงานเขียนที่มีชื่อเสียงเล่มหนึ่งที่ท่านร่วมกับนาคะประทีปได้เรียบเรียงขึ้นมา คือเรื่อง ลัทธิของเพื่อน และหนังสือเรื่องศาสนาเปรียบเทียบ ซึ่งท่านเรียบเรียงขึ้นในระยะหลัง

ผลงานที่เกี่ยวข้องกับหลักศาสนาของเสฐียรโกเศศอีกเรื่องหนึ่งที่แปลเป็นภาษาไทยคือ "This Believing World" แต่งโดย Lowis Brown เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาต่างๆ เรื่องนี้เสฐียรโกเศศ ได้เลือกแปลบางตอน และในการแปลนั้นบางแห่งก็แปลข้ามไป และบางแห่งก็ตัดออกทั้งนี้ เพื่อมิให้กระทบกระเทือนใจผู้ที่นับถือศาสนาด้วยความศรัทธาอันแรงกล้า เรื่องที่แปลนี้ได้ตีพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. 2502 โดยเป็นภาคที่ 2 ของหนังสือเรื่อง ศาสนาเปรียบเทียบ ที่ท่านได้เรียบ

⁵⁹ จากคำนำของเสฐียรโกเศศ ใน ประชุมปกรณัม ภาคที่ 1 นิทานอิหร่านราชธรรมสิบสองเรื่อง, หน้า [3]-[4].

⁶⁰ เสาวภา เจริญขวัญ, "เสฐียรโกเศศกับงานแปลวรรณกรรมต่างประเทศ" ภาษาและหนังสือ, หน้า 108-109.

เรียงขึ้นโดยอาศัยการค้นคว้าจากหนังสือภาษาอังกฤษที่ว่าด้วยศาสนาเปรียบเทียบจำนวนหลายเล่ม จะเห็นถึงอัจฉริยภาพของท่านในการนำเสนอผลงานแปลที่มีความละเอียดอ่อน เกี่ยวพันกับความเชื่อของบุคคลอื่นได้อย่างสูง จากกรณีที่ยกมานี้ ในการแปลอาหรับนิทาน คุณลักษณะอันประเสริฐเช่นนี้ ก็ยังปรากฏอยู่ด้วย⁶¹

นอกเหนือจากงานแปลในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา ผลงานแปลของเสฐียรโกเศศที่ยังมีเรื่องราวของการผจญภัยอันน่าตื่นเต้นของชายหนุ่มชาวอังกฤษในประเทศแอลจีเรีย ชื่อเรื่องว่าไซโรตา ซึ่งแปลมาจาก "The Virgin of the Sun" ของเซอร์ เฮนรี ไรเดอร์ แสกการ์ด เนื้อหาในเรื่องเป็นการผจญภัยและอิงประวัติศาสตร์อยู่บ้าง อีกทั้งยังมีความรู้และแง่คิดบางประการให้แก่ผู้อ่านด้วย⁶² ลักษณะวรรณกรรมต่างประเทศเช่นนี้น่าจะเป็นที่พึงพอใจของเสฐียรโกเศศ เพราะต่อมภายหลัง ท่านได้แปลวรรณกรรมอาหรับเรื่อง อาหรับราตรี ทศมนตรี พันหนึ่งทิวาและนิยายปาชาแห่งเตอร์กี ซึ่งมีนิทานที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการผจญภัย อีกทั้งยังมีความรู้และแง่คิดสอดแทรกอยู่เป็นระยะด้วย

งานแปลวรรณกรรมต่างประเทศซึ่งทำให้เสฐียรโกเศศมีชื่อเสียงนั้น ส่วนใหญ่เป็นงานแปลประเภทนิยายนิทาน งานเหล่านี้นอกจากจะให้ความบันเทิงแล้ว ยังให้ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ของชาติต่างๆ ตลอดจนให้แง่คิดที่เป็นประโยชน์ และช่วยกล่อมเกลาคใจผู้อ่านด้วย ท่านได้อาศัยความรู้ภาษาอังกฤษเป็นกุญแจไขไปสู่ยานาสรพวิทยาการแล้ว นำเอาสรพวิทยาการเหล่านั้นมาเรียบเรียงเผยแพร่ให้กว้างขวางต่อไป ทั้งนี้เพราะ "เมื่ออ่านมากเข้า ท่านก็มีความรู้สึกว่าจะอยากถ่ายทอดเรื่องทีรู้ให้ผู้อื่นบ้าง ท่านเล่าว่า "เมื่ออ่านเรื่องใดมีความพอใจ ก็อดอยู่ไม่ได้ที่จะสื่อเรื่องนั้นไปยังผู้อื่น เพื่อระบายความรู้สึกทางอารมณ์"⁶³

นอกจากความสนใจในวรรณกรรมตะวันตกแล้ว เสฐียรโกเศศยังมีความสนใจในวรรณกรรมตะวันออก โดยเฉพาะวรรณกรรมโบราณของอินเดีย ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 6 ความนิยมในวรรณกรรมอินเดียซึ่งแพร่หลายอยู่ในยุโรปได้เข้ามาสู่ประเทศไทย บรรดาผู้มีความรู้ต่างให้ความสนใจวรรณคดีสันสกฤตอย่างกว้างขวาง มีการแปลวรรณคดีสันสกฤตเป็นภาษาไทยหลายเรื่อง โดยใช้รูปแบบต่างๆ กัน ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะนิทานเท่านั้น เสฐียรโกเศศและนาคะประทีปได้

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119-120.

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

⁶³ กุสุมา รักษมณี, วรรณทรรศน์เสฐียรโกเศศ, หน้า 40

ร่วมกันถ่ายทอดวรรณกรรมนิทานอินเดียเรื่อง **นิยายเบงคลี** เป็นภาษาไทย โดยแปลจากฉบับภาษาอังกฤษเช่นเดียวกับเรื่อง **หิโตปเทศและกถาสริตสาคร**

แม้ว่า **นิยายเบงคลี** จะเป็นนิยายธรรมดา แต่เสฐียรโกเศศได้ค้นคว้าหาความรู้มาเรียบเรียงเพิ่มเติมเป็นเชิงอรรถและภาคผนวกไว้ด้วย **นิยายเบงคลี**จึงมีความสำคัญในประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทย และได้รับการยกย่องวรรณคดีสโมสรว่าเป็นหนังสือไทยที่แต่งดี ในสมัยนั้นการใช้ภาษาไทยจะมีการเลียนแบบภาษาต่างประเทศอยู่มาก นอกจากการแปลนิทานนิทานจากวรรณคดีอินเดียแล้ว เสฐียรโกเศศยังสนใจนิทานที่มีชื่อเสียงของประเทศตะวันออกอื่นๆ ด้วย ท่านได้แปลและเรียบเรียงไว้เป็นภาษาไทยหลายเรื่อง เช่น นิทานจากวรรณกรรมอาหรับ 4 เรื่อง ได้แก่ **อาหรับราตรี**⁶⁴ **ทศมนตรี** **พันหนึ่งทิวา** และ **นิยายปาชาแห่งเตอร์กี** นิทานของเสฐียรโกเศศเป็นวรรณกรรมที่ผู้อ่านนิยมกันมาก การเล่านิทานของท่านมีลักษณะเล่าไปสอนไป เพื่อให้ผู้อ่านได้เก็บเอาไปคิดและเห็นคุณค่าของศีลธรรมที่มีอยู่ในวรรณกรรมด้วย

พระยาอนุমানราชธรรมาธิบดีถึงประสพการณ์ของผู้อ่านที่เป็นเด็กอยู่เสมอ เรื่องที่ท่านแปลและแต่งส่วนมากเป็นนิทานซึ่งท่านเห็นว่าทั้งเด็กผู้ใหญ่ต่างก็ชอบฟังและอ่าน “เมื่อเด็กเราชอบฟังเรื่องนิทานนิทาน ถ้ายังเป็นเรื่องน่าพิศวงอัศจรรย์ใจจนไม่น่าเชื่อมากเท่าใด เป็นสนุกมากเท่านั้น ครั้นเมื่อเราเจริญเติบโต มีความรู้ความคิดมากขึ้น เรื่องที่เราฟัง เราอ่านก็ย่อมประณีตขึ้นเป็นลำดับ แต่เรื่องอย่างนิทานนิทานนั้นทิ้งให้หมดไปไม่ได้ เพราะมันสนุกดี” (อนุมานฯ, รวมคำนำ: 299) แต่ท่านตระหนักดีว่าเด็กยังไม่ “เจริญเติบโต มีความรู้ความคิดมาก” เรื่องที่แต่งเพื่อเด็กๆ จะต้องมีการเตรียมให้เด็กอ่านได้ตาม “อุปนิสัย” หรือ “วุฒิภาวะ” ของเด็ก นิทานนิยายเรื่องต่างๆ ของท่านจึงมีบทสรุปหรือการแสดงความคิดเห็นแทรกไว้ในเรื่องเป็นทำนองพิพากษาพฤติกรรมของตัวละครด้วย⁶⁵

เสฐียรโกเศศมีทัศนคติเกี่ยวกับนิทานว่า “คนส่วนมากชอบฟังเรื่องนิทานมากกว่าเรื่องจริง ยิ่งเป็นเรื่องพิลึกพิลั่นพันขอบเขตความจริงได้เท่าใด คนก็ชอบฟังยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะคนชอบของแปลกของใหม่ ไม่ชอบเก่าที่ซ้ำๆ ซากๆ เพราะทำให้เบื่อ เหตุนี้เมื่อต้องการจะเตือนสติ หรือให้คิดสอนใจ ตลอดจนต้องการจะด่ากันก็มี จะต้องผูกเป็นเรื่องเป็นอนานิยายนิทาน ซึ่งได้ผลใช้ได้ดีใน

⁶⁴ อาหรับนิทานเรื่องนี้ ส.น.ม. ซึ่งเป็นชื่อย่อของหลวงอัครพัสดุการ ได้แปลมาจากฉบับภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยในปี พ.ศ. 2465 จากนั้นเสฐียรโกเศศ-นาคประทีป ได้นำมาเรียบเรียงเป็นเรื่องอาหรับราตรี

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

สมัยนั้น เพราะมีเงื่อนไขในสิ่งแวดล้อมต่างกันกับสมัยนี้ ในบรรดานิยายชนิดนี้ อาจกล่าวได้ว่า มีดกตื่นในอินเดียและเปอร์เซีย"⁶⁶

จากทัศนะเกี่ยวกับนิทานของท่าน จะเห็นได้ว่าท่านให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าในลักษณะของนิทานเป็นอย่างมาก เพราะไม่เพียงแต่มีความสนุกสนาน ยังสามารถสั่งสอนและชักจูงใจเด็กได้ดีอีกด้วย ดังนั้นลักษณะของนิทานที่มีความแปลกใหม่จึงน่าจะเป็นที่สนใจของผู้อ่าน สำหรับอาหรับนิทานของเสฐียรโกเศศนั้น ไม่เพียงแต่จะมีเนื้อหา "พิลึกพิลั่นพันชอบเขตความจริง" หากยังเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในต่างดินแดน ต่างวัฒนธรรม โลกตะวันออกกลาง รวมไปถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบอาหรับดูจะเป็นเรื่องแปลกใหม่ ลึกลับ และน่าสนใจสำหรับผู้อ่านชาวไทย ประกอบกับอาหรับนิทานเองได้รับอิทธิพลทั้งจากอินเดียและเปอร์เซีย จึงทำให้เนื้อหาของงานน่าสนใจสำหรับคนไทยยิ่งขึ้น ผลงานการถ่ายทอดอาหรับนิทานของเสฐียรโกเศศจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย จึงนับว่าเป็นการสร้างสรรคินิทานที่มีคุณภาพให้กับผู้อ่านชาวไทยให้ได้มีโอกาสรู้จักกับเรื่องราวแปลกๆ และวัฒนธรรมที่แตกต่าง

ลักษณะการแปลงานต่างประเทศของเสฐียรโกเศศ งานแปลประเภทนิยายนิทานของเสฐียรโกเศศ ส่วนใหญ่มีต้นฉบับเดิมเป็นภาษาอื่นๆ เช่น ภาษาสันสกฤต ภาษาเปอร์เซีย และภาษาอื่นๆ แล้วมีผู้นำมาถ่ายทอดเป็นภาษาอังกฤษ และเสฐียรโกเศศได้ใช้ฉบับภาษาอังกฤษเป็นต้นฉบับในการแปลเป็นภาษาไทยอีกชั้นหนึ่ง ลักษณะการแปลโดยทั่วไปเป็นการแปลตามตัวคือพยายามแปลเนื้อความให้ตรง หรือใกล้เคียงกับต้นฉบับให้มากที่สุด โดยเฉพาะการแปลนิยายนิทานนั้น ท่านมุ่งจะรักษาขนบธรรมเนียมและอื่นๆ ซึ่งเป็นรสสำคัญของนิยายให้คงอยู่ แต่ในบางครั้งหากจำเป็น ท่านก็ใช้วิธีการแปลและเรียบเรียงขึ้นใหม่จากความเข้าใจ โดยได้แทรกคำประพันธ์เดิมที่ปรากฏในฉบับภาษาอังกฤษลงไปด้วย งานแปลของเสฐียรโกเศศใช้ถ้อยคำสำนวนเป็นภาษาไทย ไม่ใช่เป็นแบบภาษาต่างประเทศ จึงทำให้ไม่รู้สึกรัดหู ด้วยความสามารถของท่านจึงทำให้หนังสือท่านแปลมานั้น หากท่านไม่ได้แจ้งไว้ในคำนำ บางที่ผู้อ่านจะไม่ทราบเลยว่าเป็นงานที่มีการแปลมาจากภาษาอื่น

วรรณกรรมต่างๆ ที่เสฐียรโกเศศนำมาถ่ายทอดเป็นภาษาไทยมิใช่เป็นงานประเภทที่ให้ ความสนุกสนานบันเทิงแต่เพียงอย่างเดียว หากเป็นวรรณกรรมที่มีสาระ ให้ข้อคิด คติธรรม ตลอดจนแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงามแก่ผู้อ่านด้วย นับว่ามีคุณค่าในด้านจริยธรรม ช่วยกล่อมเกลา

⁶⁶ จากคำนำของเสฐียรโกเศศ ประชุมปรภณัม ภาคที่ 1 นิทานอิหร่านราชธรรมสิบสองเรื่อง, หน้า [4]-[5].

จิตใจให้ดี ไม่เพียงเท่านั้นในการนำวรรณกรรมต่างประเทศมาถ่ายทอดเป็นภาษาไทยนั้น เสฐียรโกเศศมุ่งจะให้ผู้อ่านได้เข้าใจซาบซึ้งในเรื่องที่อ่านเป็นอย่างดี จึงได้เพียรพยายามค้นคว้าหาข้อมูลรายละเอียดต่างๆ มาเรียบเรียงเป็นคำอธิบายขยายความเพิ่มเติมไว้ด้วย ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมแปลของท่านหลายเรื่อง เช่น **หิโตปเทศ ทศมนตรี นิยายเบงคลี และกถาสวัสดิศากร** ที่มีเชิงอรรถและภาคผนวกค่อนข้างมาก ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจลึกซึ้งกว้างขวางขึ้น ทั้งยังเป็นประโยชน์แก่กุลแก่ผู้สนใจใฝ่รู้ ที่จะได้อาศัยเป็นแหล่งค้นคว้าในเรื่องต่างๆ ต่อไป

การที่เสฐียรโกเศศถ่ายทอดวรรณกรรมต่างประเทศมาสู่ภาษาไทยนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ดีสำหรับวงวรรณกรรมไทยอย่างมาก กล่าวคือเป็นการขยายขอบข่ายวรรณกรรมสมัยนั้นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ทำให้คนไทยส่วนใหญ่ซึ่งไม่มีโอกาสจะอ่านงานวรรณกรรมภาษาต่างประเทศโดยตรง ได้รู้จักวรรณกรรมตะวันตกและวรรณกรรมชาติอื่นๆ ซึ่งมีรูปแบบการประพันธ์ และแนวเรื่องแตกต่างไปจากวรรณกรรมไทยที่คุ้นเคยกันมานาน และด้วยเหตุที่วรรณกรรมที่เสฐียรโกเศศเลือกมาแปล ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแพร่หลายในประเทศต่างๆ เมื่อวรรณกรรมเหล่านั้นได้รับการถ่ายทอดมาสู่ภาษาไทย ก็ย่อมทำให้วงวรรณกรรมไทยมีหนังสือดีเพิ่มจำนวนขึ้น และขณะเดียวกันก็ทำให้คนไทยมีความรู้ด้านต่างๆ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ความคิด ค่านิยม ของชนชาติอื่นผ่านทางวรรณกรรมเหล่านั้น เป็นการเพิ่มพูนสติปัญญาให้กว้างขวางขึ้น

การถ่ายทอดอาหรับนิทานอันเป็นวรรณกรรมข้ามวัฒนธรรมมาสู่สังคมไทย ด้วยความสามารถของเสฐียรโกเศศ จึงทำให้อาหรับนิทานไม่เป็นแต่เพียงวรรณกรรมที่มีบรรยากาศของต่างประเทศ ต่างวัฒนธรรม มีเนื้อเรื่องอันสนุกสนานเท่านั้น หากยังช่วยเพิ่มความรู้ความเข้าใจในการเรียนรู้วัฒนธรรมระหว่างผู้คนต่างศาสนาและวัฒนธรรม ผลงานของท่านได้เพิ่มความรู้ในเรื่องศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมอาหรับให้แก่คนไทยทั่วไปที่รู้จักชาวมุสลิมอยู่น้อยมาก ให้มีโอกาสได้ทำความรู้จักกับมุสลิมและเสริมความรู้เกี่ยวกับอิสลามเพิ่มขึ้น และเป็นเสมือนการจุดประกายให้เกิดความสนใจในการทำความรู้จักและเข้าใจศาสนาอิสลาม ชาวอาหรับ และชาวมุสลิมมากยิ่งขึ้น จึงนับว่าผลงานของท่านเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากของสังคมไทยในยุคหนึ่งที่มีความรู้จักศาสนาอิสลามและชาวอาหรับเพียงน้อยนิด